
Demokrácia az oktatásban az illiberális Magyarországon

Hunyadi Bulcsú
Wessenauer Veszna

2016. április

Political Capital és Friedrich Ebert Stiftung Budapest

TARTALOM

TARTALOM	1
VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	2
I. BEVEZETŐ	4
II. HOGYAN JELENHET MEG A DEMOKRÁCIA AZ OKTATÁSBAN?	5
III. MAGYARORSZÁG ELMÉLETI ELKÖTELEZŐDÉSE A DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS IRÁNT	10
A DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS MEGJELENÉSE A TANTERVEKBEN.....	12
IV. A DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS LEHETŐSÉGEI A RENDSZERVÁLTÁSTÓL 2010-IG	16
V. AZ „ILLIBERALIZMUS” MEGJELENÉSE AZ OKTATÁSBAN 2010 UTÁN	19
KÖZPONTI IDEOLÓGIA TERJESZTÉSE, INDOKTRINÁCIÓ	21
KÖZPONTOSÍTÁS, AZ ISKOLAI ÉS TANÁRI AUTONÓMIA MEGSZÜNTETÉSE	25
LÁTSZATEGYEZTETÉSEK, ÉRDEMI PÁRBESZÉD HIÁNYA	32
PÁRTPOLITIKAI LOGIKÁN ALAPULÓ KOMMUNIKÁCIÓ, HITELTELENÍTÉS ÉS MEGOSZTÁS	33
VI. DEMOKRATIKUS NEVELÉST CÉLZÓ CIVIL KEZDEMÉNYEZÉSEK	34
A SZERZŐKRŐL	39

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban többek között azt elemezzük, hogy Magyarország közoktatási rendszerében mennyiben jelennek meg a demokratikus értékek, nem csak a tantárgyak szintjén, hanem a gyakorlatban is. Korábbi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az oktatás sem most, sem az elmúlt 26 évben nem töltötte be politikai szocializációs szerepét¹. Ennek leginkább az a rendszerváltás utáni fals gyakorlat a fő oka, amely szerint az oktatásnak „politikamentesnek” kell lennie. A gyakorlatban azonban az eredendően jó szándékkal meghozott döntés a társadalom demokratikus átalakulásának egyik fő gátjává vált. A tanulmány rövid áttekintést nyújt arról, miért lenne fontos a demokratikus értékekre nevelés céljának és gyakorlatának aktív integrációja az oktatásba, majd bemutatja az erre vonatkozó korábbi és jelenlegi magyarországi gyakorlatot.

Fő kérdésünk arra vonatkozik, hogy a magyar oktatási rendszerre milyen hatással van az Orbán Viktor által meghirdetett illiberalizmus, és hogy ebben az ideológiai keretben lehetséges-e demokratikus nevelésre ösztönözni a pedagógusokat. Elemzésünkben számba vesszük, hogy a magyar illiberális rendszer jellemzői közül melyek azok, amelyek megjelennek a jelenlegi oktatási rendszerben, a kormány oktatáspolitikai tevékenységében és kommunikációjában, és milyen jellemzőkben érhetők tetten. Jól látható, hogy a rendszernek számos eleme van, amelyek a demokráciára, aktív állampolgárságra nevelés ellen hatnak, illetve akadályozzák, hogy az iskola a szélsőséges, kirekesztő közbeszéd elleni fellépés terepe legyen. Az egyik legfontosabb e jellemzők közül az iskolai intézményi, valamint a tanári autonómia korlátozása a központosító intézkedések révén (pl. KLIK, központilag meghatározott és ismeretanyaggal túlsúlyolt alaptanterv és kerettanterv, kötelező állami egyetankönyvek).

Ezek, kiegészülve a pedagógusok szigorú ellenőrzésével, valamint a bizalmatlan és közéleti kérdésekben erősen megosztott társadalmi közeggel, nem adnak lehetőséget arra, hogy a tanárok az ismeretátadás mellett a közéleti készségek és kompetenciák fejlesztésével, valamint közéleti témákkal foglalkozzanak.

¹ Váradi Luca, „Utánpótlás.”

Kiegészíti ezt a tantervben, a tananyagban, az órák kijelölésében és számos tankönyvben is visszaköszönő ideológiai irányultság, amely megfosztja a diákokat az önálló véleményalkotás lehetőségétől, a kritikai gondolkodás fejlesztése ellen hat, és a tanárokat is korlátozza, hiszen önkéntelenül aktuálpolitikai keretbe helyezi a megvitatandó témákat.

Az intézményi, szervezeti és tartalmi központosítás további negatív hatása a pedagógiai innováció, az önálló kezdeményezések felszámolása, valamint az egyéni igényekre szabott megoldások ellehetetlenítése. Ezek egyrészt nem ösztönzik a tanárokat, hogy kilépjenek a kötelező tananyag és módszertan adta keretekből, másrészt tartósítják az eltérő szociális, egészségügyi vagy mentális helyzetből adódó különbségeket. A tanári innováció és a közéleti kérdések iskolai megjelenése ellen hat az a légkör is, amelyben a tanár úgy érzi, az oktatáspolitikai irányítói nem bíznak benne, minden lépését ellenőrzik. Nem meglepő, hogy a mesterségesen kiélezett és fenntartott politikai véleménykülönbségek közepette, a megosztott és kampányüzemmódban tartott társadalmi közegben a pedagógusok nem mernek érzékeny közéleti, társadalmi problémákat felvetni az iskolában, hiszen nagy többségük az ilyen témák megvitatásához szükséges képességeket és módszereket sem sajátíthatta el a pedagógusképzés során.

Mindez véleményünk szerint arra a rendszerváltáskor meghozott döntésre vezethető vissza, hogy a politikának nincs keresnivalója az iskolában. Miután ez az alapelv tévesen ment át a köztudatba, ahhoz a káros és önbecsapással felérő jelenséghez vezetett, hogy a politika ernyője alatt minden társadalmi és közéleti kérdés kiszorult az iskolából. A jelenleg megvalósuló ideológiai indoktrináció mellett azonban álszentség azt állítani, hogy az oktatás ma politika- vagy pártpolitikamentes lenne.

I. BEVEZETŐ

Orbán Viktor 2014-ben, a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen elhangzott beszédében kijelentette, hogy Magyarországnak szakítania kell „a liberális társadalomszervezési elvekkel, módszerekkel és egyáltalán a társadalom liberális megértésével”.² Orbán arra is kitért, hogy az új szellemi kiindulópontnak meg kell jelennie a „*magyar közgondolkodásban, az oktatási rendszerben, a saját magunk viselkedésében*”³. A miniszterelnök, az általa illiberális államnak nevezett modellre ekkor utalt először, és – bár azóta nyilvánosan nem használja ezt a kifejezést – több olyan kormányzati döntés is született, amely az illiberális állammodellt hivatott stabilizálni. Mivel beszédében az oktatást az illiberalizmus kiépítése fontos részeként határozta meg, megvizsgáljuk, milyen oktatáspolitikai változásokat jelent az új megközelítés a közoktatás terén.

A rendszerváltás után olyan társadalmi tévhit alakult ki, amely szerint az iskolában nincs helye a politikának, holott ez a gyakorlat valójában csak a pártpolitizálásra vonatkozik. E tévhit egyik negatív hozadéka a társadalomra nézve, hogy a diákoknak nem volt és a mai napig nincs lehetőségük, terük és módjuk közéleti, társadalmi kérdéseket pedagógusok segítségével megvitatni és feldolgozni. Az oktatási rendszer sem most, sem az elmúlt 25 évben nem adott lehetőséget arra, hogy a társadalomismeret méltó szerephez jusson a tantervekben. Magyarországon az oktatásnak egyik kormány sem osztott olyan szerepet, amelyben az iskola elősegíti az aktív állampolgárrá válást, és rendszerszinten, holisztikus módon, és nem csak egy-egy történelem tanóra erejéig közvetíti a demokratikus értékeket. A legveszélyesebb vonzata az oktatáspolitikai hiányosságának demokráciára nevelés terén, hogy nagyban hozzájárul a szélsőséges nézetek terjedéséhez a diákok körben. Azzal, hogy az iskola nem biztosít platformot a diákok számára érzékeny társadalmi kérdések kibeszélésére, teret nyújt a kirekesztő gondolkodásnak ahelyett, hogy segítene annak visszaszorításában. Magyarországon a tizenéves diákok körében a cigányellenesség társadalmi normaként jelenik meg, ennek oka az is, hogy a kirekesztő és szélsőséges oldal jóval hangosabb az el- és befogadó oldalnál.

² “Orbán Viktor Miniszterelnök Teljes Beszéde a 25. Bálványosi Szabadegyetem és Diáktábor Rendezvényén.,” *Mno.hu*, 2014, <http://mno.hu/tusvanyos/orban-viktor-teljes-beszede-1239645>.

³ Ibid.

A diákok számára sokszor nincs alternatív szemlélet, ezért inkább az erősebbnek tűnő, meggyőzőbb szélsőséges nézetekkel azonosulnak.⁴ Az ilyen típusú elköteleződéseket az iskola nem csak képes, de köteles is lenne megelőzni. A jelenlegi rendszerben azonban erre nincs mód és lehetőség.

Jelen tanulmány arra keresi a választ, milyen tényezők, döntések, kormányzati módszerek hatottak a jelenlegi magyar oktatási rendszer állapotára; milyen szerepet játszik a magyar közoktatásban a demokráciára nevelés, és mennyiben jelenik meg az illiberalizmus az oktatási rendszerben.

II. HOGYAN JELENHET MEG A DEMOKRÁCIA AZ OKTATÁSBAN?

Az iskola és az oktatás szerepét egy országban számtalan stratégiai megfontolás határozhatja meg. Jelen tanulmány feltételezi, hogy egy erős és jól működő demokráciában fontos szerepe van az oktatásnak abban, hogy aktív és felelős döntést hozni tudó állampolgárokat neveljen. Egy olyan társadalomban, amely részvételen, demokratikus értékeken alapszik, feltételezhető, hogy ha az oktatás is részvételi alapú és demokratikus, akkor elősegíti az aktív állampolgárrá válást. A demokratikus nevelés hívei szerint fontos, hogy a diákokra ne passzív tudásátvevőkként tekintsünk, hanem aktív, saját tudásukat és véleményüket kialakítani képes fiatalokként.

A demokratikus nevelés elvei alapján a diákok nem produktumai az oktatásnak, hanem inkább értékes résztvevői annak. Az ilyen oktatás olyan módszereket alkalmaz, amelyek lehetővé teszik, hogy a pedagógusok ne homogén csoportként kezeljék a diákokat, és képesek legyenek azokat is bevonni, akik esetleg eltérnek a többségtől akár véleményükben, akár nevelési igényeikben. Ezzel segítik elő a pedagógusok azt, hogy a diákok képesek legyenek saját képességeiknek megfelelően bekapcsolódni a körülöttük zajló folyamatokba, és egyúttal aktív részeseivé váljanak a társadalomnak.⁵

⁴ Várad Luca, "Utánpótlás," Szeptember 1, 2011, http://magyarnarancs.hu/publicisztika/utanpotlas_folmeres_a_tizenevesek_eloiteltesegerol-76825.

⁵ "Choices for Children: Why and How to Let Students Decide (*)," *Alfie Kohn*, September 2, 1993, <http://www.alfiekohn.org/article/choices-children/>.

A demokratikus oktatás számtalan formát ölthet, de a legtöbb esetben a pedagógusok rendelkeznek a megfelelő tudással és intézményi háttérrel, hogy valóban látható eredményeket érjenek el.

A demokrácia és a demokratikus értékek sokféleképpen megjelenhetnek az oktatásban, tehát nem csupán egy erre szakosodott, különálló tantárgyként jelenhetnek meg. Ilyen megjelenési formák a következők.

- A pedagógusok aktívan bevonják a diákokat a tanórai munkába a hagyományos iskolai keretek között.
- Az iskolák mindennapi életében megjelennek a demokratikus értékek: a döntéshozói testületek működésében, ahol az összes iskolai szereplő képes érdekeit képviselni és érvényesíteni, beleértve a diákokat is; aktív diákönkormányzatok működése, ahol a diákok gyakorolhatják a felelős döntéshozást.
- Civil szervezetek kezdeményezései, amelyek leginkább órák utáni, szabadon választható tevékenységeket nyújtanak, mint például vitakörök vagy önkéntes munka szervezése.

A demokráciára nevelés elsősorban abban nyilvánul meg, hogy segít a diákok tájékozott állampolgárrá válásában, ezáltal hozzájárul egy demokratikus értékeken alapuló társadalom kialakulásához és működéséhez. Egyik megnyilvánulása lehet a demokratikus nevelésnek, hogy az iskolagyűlések és az ott született döntések valós súllyal bírnak. Ennek eredményeképpen nem csak a pedagógusok, hanem a diákok és a szülők is beleszólási joggal rendelkeznek az iskola életébe. Ez a fajta intézményi struktúra magába foglal számtalan demokratikus alapelvet, és a mindennapi működési normák által mutatja be az egyenlőség és igazságosság fontosságát. Csakúgy, mint az alternatív iskolákat támogatók, Fóti Péter⁶, a demokratikus nevelés egyik hazai szakértője is hisz abban, hogy a diákoknak meg kell adni a lehetőséget a felelős döntések meghozatalára.

⁶ Péter Fóti, *Útmutató Rebellis Tanároknak (gyerekeknek és Szülőknek)* (Saxum Kiadó, 2009).

Ez nem azt jelenti, hogy születéstől kezdve ugyanolyan súlyú döntéseket hozzanak, mint felnőttkorukban, ennek kezelésére fejlesztették ki az *ages and stages*⁷ szemléletmódot. A kifejezés arra vonatkozik, hogy a felnőtté válásnak vannak különböző szakaszai, és e szakaszok megfelelő ismerete tükrében lehet a döntéshozatal súlyát növelni.

A felelős döntéshozatal mellett a tanórák pedagógiai módszereiben és a tananyag kreatív felhasználásában is megjelenhet a demokráciára nevelés. Ehhez azonban **fontos, hogy a pedagógusok is aktív szerepet vállaljanak és a kevesebb energiaráfordítást igénylő, frontális oktatás helyett a diákok aktivitásán alapuló módszereket alkalmazzanak.** Amint egy tanár úgy dönt, hogy a diákok bevonására épülő módszereket alkalmaz, azzal átalakul a viszony közte és diákjai között. Ilyenkor véget ér a megszokott frontális tanári munka, és a pedagógus is sebezhetővé válik, hiszen lehetővé teszi diákjai számára, hogy megkérdőjelezzék mondanivalóját.

Az ilyen típusú pedagógusi attitűd megteremtődésében jelentős szerepe van a pedagógusképzésnek. Fontos a külső behatás és támogatás annak érdekében, hogy a pedagógusok kellő érzékenységgel, empátiával tudjanak bizonyos kérdéseket kezelni. Ahhoz, hogy a gyerekekben megmaradjanak ezek az értékek, elengedhetetlen, hogy a pedagógusok is tiszteletben tartsák azokat. **Ehhez ideális esetben az állam inkább lehetővé teszi az oktatási módszereket, nem pedig előírja és megszabja azokat.**⁸

Mindezek alapján egy olyan oktatási rendszer, ahol a demokrácia – elméletben és gyakorlatban, a tananyag szintjén is – megjelenik, pozitív társadalmi hozadékkal bír.

Jelenleg a legtöbb európai államban az oktatáson kívül több olyan állami szerv, alkotmányos biztosíték és mechanizmus áll rendelkezésre, amely önmagában elegendő lehet a demokratikus rend fenntartásához. Több elméleti és empirikus kutatási eredmény is rámutatott azonban már arra, hogy ezek az elemek nem minden esetben jelentenek elégséges biztosítékot a demokrácia fenntartására⁹. **A demokratikus kormányzásnak ugyanis szüksége van a civil virtusra és az állampolgári aktivitásra, mint bázisra.**¹⁰

⁷ "Know Your Child Better By Learning The Ages & Stages Of Child Development," *Child Development Institute*, accessed April 26, 2016, <http://childdevelopmentinfo.com/ages-stages/>.

⁸ "What Is Democratic Education? | IDEA: Institute for Democratic Education in America," accessed April 8, 2016, <http://democraticeducation.org/index.php/features/what-is-democratic-education/>.

⁹ I. Honohan, *Civic Republicanism* (London: Routledge, 2002).

¹⁰ Putnam, R.D., *Making Democracy Work* (Princeton University Press, 1993).

Egy dinamikus demokráciában fontos szerepet tölt be az aktív állampolgárok szerepvállalása és tenni akarása, hiszen képesek hangot adni véleményüknek, mobilizálni társaikat, érvényesíteni érdekeiket és felszólalni a társadalmi igazságtalanság ellen.

Bryony Hoskins¹¹, állampolgári aktivitást kutató társadalomtudós szerint az aktív állampolgárságot a következőképpen lehet definiálni: az a fajta részvétel a civil társadalmi, közösségi vagy politikai életben, amely a kölcsönös tiszteleten, erőszakmentességen, emberi jogokon és demokrácián alapszik. Hoskins fogalmának fontos része, hogy a részvétel bizonyos értékek mentén történik, tehát, akik nem követik ezeket az értékeket, és úgy vesznek részt a közösségi, civil vagy politikai életben, akár kárt is okozhatnak a társadalomnak.

Az, hogy hogyan, milyen minőségben válik valaki aktív állampolgárrá, nagyban függ attól, hogy milyen tudással rendelkezik környezetéről, és mennyiben képes önállóan véleményt alkotni, felelős döntéseket hozni. Az állampolgári kompetenciák hiánya és az állampolgári aktivitás visszaesése kockázatot jelenthet egy demokrácia működésére nézve.

Ennek megelőzésében nagy szerepe van annak, hogy a fiatalabb generációk mennyiben válnak aktív állampolgárrá, milyen körülmények között zajlik a politikai szocializációjuk, és milyen szerepet játszik ebben az oktatás.

Magyarországon azonban a demokráciára nevelés, az oktatás által elősegített aktív állampolgárrá válás nem jellemző, hiszen a rendszerváltás után sem az állam, sem a pedagógusok nem tekintették alapvető feladatuknak azt.

A Political Capital egy korábbi, a fiatalok aktív állampolgárságát vizsgáló tanulmánya¹² alapján a megkérdezett fiatalok 36,5 százaléka senkivel nem beszél politikai kérdésekről, míg tanáraikkal az órákon mindössze 11 százalékuk szokott ilyen témákról beszélgetni.¹³

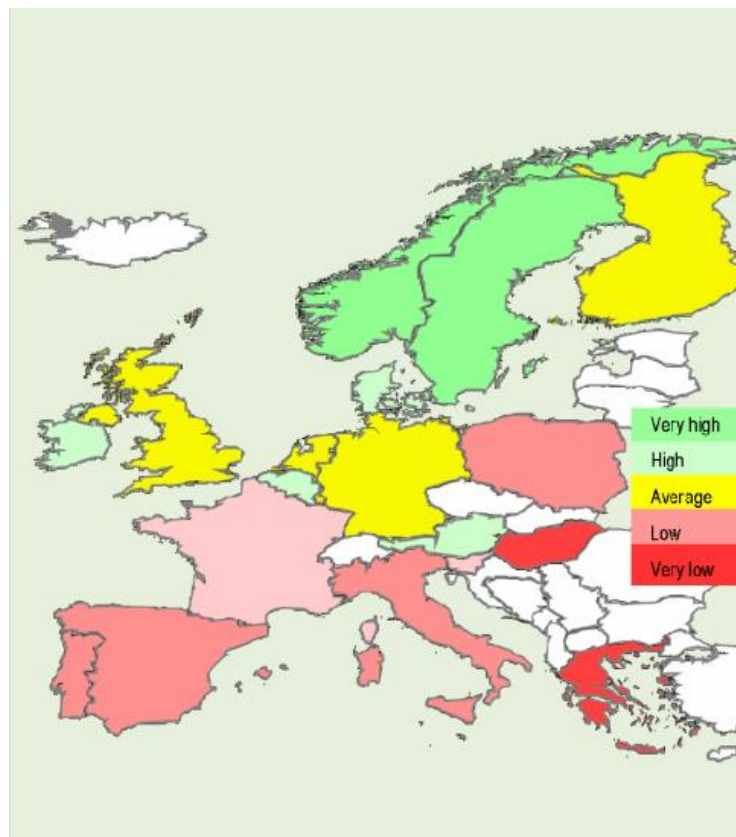
¹¹ Bryony Hoskins, "Draft Framework on Indicators for Active Citizenship" (ISPRA: CELL, 2006).

¹² Hunyadi Bulcsú et al., "Lelkes Fogyasztók, El Nem Kötelezett Demokraták - Tanulmány a Fiatalok Demokráciához Fűződő Viszonyáról" (Political Capital Intézet, 2013), http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_BOLL_tanulmany_teljes_FINAL.pdf.

¹³ Bognár Adrienn, *A Politikai Szocializáció Egyes Jellemzői a Fiatalok Körében*, 2010, http://szociologia.btk.pte.hu/sites/default/files/Acta_Sociologia/3/08_-_bognar_adrien_-_a_politikai_szocializacio_egyes_jellemzesei_a_fiatalok_koreben.pdf.

Ennek oka nagyban összefügg a rendszerváltás után kialakult nézettel, amely szerint politikáról való társalgásnak a tanórákon nincs helye. Mindemellett fontos szerepe van ezekben az eredményekben annak, hogy hogyan látják a pedagógusok és a társadalom egésze az iskola szerepét állampolgári és politikai nevelés terén.

Egy 2012-es TÁRKI-kutatás alapján az **iskola lehetséges 25 feladata közül a tanárok és a lakossági átlag egyaránt a legkevésbé fontos feladatok közé sorolta a politikai és állampolgári nevelést**¹⁴. Nem véletlen tehát, hogy Magyarországon nagyon alacsony az aktív állampolgárság mértéke, ahogyan azt Bryony Hoskins aktív állampolgárság indikátora is jelzi¹⁵. Az alábbi ábra azt jelzi, hogy a vizsgált 19 országban 64 indikátor alapján milyen mértékben aktívak az állampolgárok. Jól látható, hogy a vizsgált országok közül Magyarország és Görögország állt a legrosszabb helyen, itt a legalacsonyabb az aktív állampolgárság.

Forrás: Bryony Hoskins, et al., "Measuring Active Citizenship in Europe"

¹⁴ Judit Lannert, "TÁRKI-Közzvéleménykutatás Az Oktatás Területén a Lakosság és a Pedagógusok Körében," 2012.

¹⁵ Bryony Hoskins, et al., "Measuring Active Citizenship in Europe" (Institute for the Protection and Security of the Citizen, 2006), <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/sites/default/files/EUR%2022530%20EN.pdf>.

III. MAGYARORSZÁG ELMÉLETI ELKÖTELEZŐDÉSE A DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS IRÁNT

Magyarország tagja számos olyan szervezetnek és aláírója olyan nemzetközi deklarációknak, amelyek keretein belül kötelességet vállalt a demokrácia vagy emberi jogi oktatás általános érvényesítésére a magyar közoktatásban. Demokráciaoktatás terén mind az Európa Tanács, mind az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája (ODIHR), mind az Európai Unió aktív szerepet vállal. Ezek közül az Európa Tanács szerepe a legrégebbre visszanyúló és talán a legkiterjedtebb, tevékenysége elsősorban az emberi jogi oktatás népszerűsítésére és elősegítésére terjed ki.

1985-ben az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa elfogadta az R (85) 7. sz. ajánlást a tagállamok, így Magyarország számára is. Az ajánlás lényegében tagállami kötelességként fogalmazza meg az emberi jogi oktatást annak érdekében, hogy a felnövekvő generációk tisztában legyenek azzal, hogy mivel jár a felelős állampolgárság egy demokráciában.

Az Európai Unió az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 50. évfordulóján, 1998-ban fogadott el egy nyilatkozatot, amelynek értelmében az EU-n belül létrejött az Európai Kezdeményezés a Demokráciáért és Emberi Jogokért fórum. Az Unió túlnyomó részben a posztgraduális képzések esetében próbálja segíteni a demokrácia és az emberi jogok oktatását¹⁶.

Legutóbbi, a témában született nemzetközi kötelezettségvállalás a 2015-ben, az EU oktatási minisztereinek tanácsában elfogadott párizsi deklaráció¹⁷. A nyilatkozat a párizsi és a dániai terrortámadásokra válaszként megerősítette az elköteleződést az EU alapvető értékeinek oktatásban való érvényesítése iránt. A nyilatkozat lényegében a demokráciára és az állampolgári nevelésre vonatkozó tagállami és uniós szintű kötelezettségeket fogalmazza meg.

¹⁶ Benedek Wolfgang, "Human Rights Education," in *Encyclopedia of Public International Law*, ed. Rüdiger Wolfrum, n.d., http://www.etc-graz.at/typo3/fileadmin/user_upload/ETC-Hauptseite/Menschenrechte_lernen/POOL/EIIL_Human_Rights_Education_Benedek_Update_BE_17_5_final.pdf.

¹⁷ European Council, "Declaration on Promoting Citizenship and the Common Values of Freedom, Tolerance and Non-Discrimination through Education," 2015, http://ec.europa.eu/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf.

Az egy évvel az aláírás után készült utánkövetési jelentés¹⁸ feltárta, hogy az aláíró országokban milyen szakpolitikai változások léptek életbe annak érdekében, hogy csökkentsék a terrorizmus táplálta szélsőséges nézeteket. Cél:

- a diákok társadalmi, civil és interkulturális kompetenciáinak javítása úgy, hogy az oktatásban megjelennek a demokratikus értékek, az alapvető jogok, a társadalmi befogadás, a diszkriminációmentesség és az aktív állampolgárság;
- a kritikus gondolkodás és a médiaműveltség elősegítése, különös tekintettel az internet és a közösségi média használatára azért, hogy kialakulhasson az ellenállás a diszkrimináció és az indoktrináció minden formájával szemben;
- a hátrányos helyzetű diákok oktatásának előmozdítása azáltal, hogy az oktatási rendszer kielégítse a szükségleteiket;
- az interkulturális párbeszéd segítése különböző tanulási együttműködések révén.

Az 2015-2016 közötti időszakot vizsgálva a jelentésből kiderül, hogy Magyarország a terrortámadások után, és azóta sem tett e téren semmilyen előrelépést. A dokumentum bevezetője szerint ennek az az oka, hogy már korábban léteztek erre irányuló intézkedések. Ezen állítást cáfolja Miklósi László, a Történelemtanárok Egyletének (TTE) elnöke. A vele folytatott beszélgetés¹⁹ során úgy fogalmazott, hogy szerinte **a rendszerváltás óta egyik rendszer sem tekintett a demokráciára nevelésre alapvető stratégiai kérdésként.**

A nemzetközi kötelezettségvállalások és az EU-s stratégia jelzik, hogy a demokráciára nevelés fontossága egyetemes és regionális közegben is azonos mértékben elismert. Magyarország az esetek nagy részében aláírója ezeknek a nyilatkozatoknak. Mégis úgy tűnik, hogy ez az elkötelezettség inkább csak elméleti szinten létezik, és a gyakorlatban kevésbé valósul meg. A jelenleg érvényben lévő Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek jó példái annak, hogy az oktatáspolitikai elméleti szinten milyen fontosnak tartja az állampolgári kompetenciák átadását.

¹⁸ EACEA — Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, "Promoting Citizenship and the Common Values of Freedom, Tolerance and Non-Discrimination through Education Overview of Education Policy Developments in Europe Following the Paris Declaration of 17 March 2015," 2016, http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=EC0216217.

¹⁹ Személyes interjú Miklósi Lászlóval, a Történelem Tanárok Egyletének elnökével a demokrácia nevelés magyarországi helyzetéről. Készítette: Wessenauer Veszna, 2016. április 1.

A demokráciára nevelés megjelenése a tantervekben

A pedagógiai tartalmakat a Nemzeti Alaptanterv (NAT) és a kerettantervek határozzák meg. A NAT határozza meg a fejlesztési területeket, a nevelési célokat, a kulcskompetenciákat és a műveltségi területek tartalmát. A kerettantervek a nevelés-oktatási célokat, a tantárgyi rendszert, az egyes tantárgyak tartalmát és követelményeit, valamint az ajánlott időkereteket határozzák meg. A NAT szerint a köznevelés feladata alapvetően a nemzeti műveltség, a hazai nemzetiségek kultúrájának átadása és megőrzése, az egyetemes kultúra közvetítése, valamint az erkölcsi érzék és a szellemi-érzelmi fogékonyság elmélyítése. De a feladat kiterjed a tanuláshoz és a munkához szükséges képességek, készségek, ismeretek és attitűdök fejlesztésére, az egyéni és a csoportos teljesítmény ösztönzésére, a közjóra való törekvés megalapozására, valamint a nemzeti, a közösségi összetartozás és a hazafiság megerősítésére.

A NAT-ban rögzített fejlesztési területek, nevelési célok között az erkölcsi nevelés és a nemzeti öntudat, hazafias nevelés után harmadikként jelenik meg az **állampolgárságra, demokráciára nevelés**. A dokumentum így fogalmaz:

„A demokratikus jogállam, a jog uralmára épülő közélet működésének alapja az állampolgári részvétel, amely erősíti a nemzeti öntudatot és kohéziót, összhangot teremt az egyéni célok és a közjó között. **Ezt a cselekvő állampolgári magatartást a törvénytisztelet, az együttélés szabályainak betartása, az emberi méltóság és az emberi jogok tisztelete, az erőszakmentesség, a méltányosság jellemzi. Az iskola megteremti annak lehetőségét, hogy a tanulók megismerjék a főbb állampolgári jogokat és kötelezettségeket, és ennek keretében biztosítja a honvédelmi nevelést. A részvétel a közügyekben megkívánja a kreatív, önálló kritikai gondolkodás, az elemzőképesség és a vitakultúra fejlesztését. A felelősség, az önálló cselekvés, a megbízhatóság, a kölcsönös elfogadás elsajátítását hatékonyan támogatják a tanulók tevékeny részvételére építő tanítás- és tanulásszervezési eljárások.**”²⁰

A fejlesztési területek között megjelenik még az önismeret és a társas kultúra fejlesztése, a másokért vállalt felelősség és az önkéntesség, a gazdasági és pénzügyi nevelés, valamint a médiatudatosságra nevelés, mint amelyek még szorosabban kapcsolódnak a demokrácia témájához.

²⁰ „A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelete a Nemzeti Alaptanterv Kiadásáról, Bevezetéséről és Alkalmazásáról” (Magyar Közlöny, June 4, 2012), http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf.

A **médiatudatosságra nevelés** a NAT szerint „az értelmező, kritikai beállítódás kialakítása és tevékenység-központúsága révén” felkészíti a diákokat „a demokrácia részvételi kultúrájára és a médiumoktól is befolyásolt mindennapi élet értelmes és értékelvű megszervezésére, tudatos alakítására”.

A kulcskompetenciák között megtaláljuk a **szociális és állampolgári kompetenciát**. A NAT ezt így foglalja össze:

„A személyes, értékalapú, személyek és kultúrák közötti párbeszédre nyitott szociális és állampolgári kompetenciák a harmonikus életvitel, valamint a közösségi beilleszkedés feltételei. **A közjó iránti elkötelezettség és tevékenység felöleli a magatartás minden olyan formáját, amelynek révén az ember hatékony és építő módon vehet részt az egyre sokszínűbb társadalmi és szakmai életben,** továbbá – ha szükséges – képes a konfliktusok megoldására. Az állampolgári kompetencia lehetővé teszi, hogy a társadalmi folyamatokról, struktúrákról és a demokráciáról kialakult tudást felhasználva aktívan vegyünk részt a közügyekben.”

Az állampolgári kompetencia „a demokrácia, az állampolgárság fogalmának és az állampolgári jogoknak az ismeretén alapul, ahogyan ezek az Európai Unió Alapjogi Chartájában és a nemzetközi nyilatkozatokban szerepelnek, és ahogyan ezeket helyi, regionális, nemzeti, európai és nemzetközi szinten alkalmazzák.” Az aktuális és történelmi, valamint politikai és közéleti ismeretek mellett a NAT szerint a kompetencia támaszkodik olyan képességekre és készségekre is, mint „a közügyekben kifejtett hatékony együttműködés, a helyi és a tágabb közösségeket érintő problémák iránti érdeklődés, valamint a megoldásuk során tanúsított szolidaritás”. A kompetencia magában foglalja a közösségi tevékenységek és döntések „kritikus és kreatív elemzését, továbbá a részvételt a döntéshozatalban. (...) A pozitív attitűdök az emberi jogok teljes körű tiszteletén alapulnak, ideértve az egyenlőség, a demokrácia, a vallási és etnikai sokszínűség tiszteletben tartását.” A NAT pozitív attitűdként határozza meg a településhez, az országhoz, a nemzethez, az EU-hoz és általában az Európához való tartozás tudatát, a részvétel iránti nyitottságot a demokratikus döntéshozatal valamennyi szintjén, valamint a felelősségérzetnek és a közösségi összetartozást megalapozó közös értékek, demokratikus elvek elfogadásának és tiszteletben tartásának kinyilvánítását. A NAT pozitívként írja le továbbá „a társadalmi sokféleség és kohézió, valamint a fenntarthatóság támogatását és mások értékeinek, magánéletének tiszteletét” is.

A dokumentum szerint „fontos az egyénnel, a csoporttal, a munkaszervezettel, a nemek közti egyenlőséggel, a megkülönböztetés-mentességgel, a társadalommal és a kultúrával kapcsolatos alapvető fogalmak ismerete”, valamint a „személyes előítéletek leküzdése és a törekvés a kompromisszumra”.²¹

Konkrét tantárgyak keretein belül is megjelennek azok a tartalmi szabályozók, amelyek a sokszínűség és a kisebbségek befogadását segíthetik. Az *Ember és Társadalom* műveltségi témakörön belül a *történelem, erkölcsstan; etika; hon- és népismeret, társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek* tárgyak, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a demokráciára neveléshez. Az alapelvek között megtalálható, hogy melyek pontosan ezen tárgyak céljai:

Az Ember és társadalom műveltségi terület legfontosabb általános fejlesztési feladatai:

- a személyiségi és emberi jogok tiszteletére, az erkölcsi értékekre nevelés;
- a nemzettudat és állampolgári ismeretek kialakítása, tudatosítása, fejlesztése;
- a társadalmi igazságosság, méltányosság és szolidaritás értékeinek tudatosítása;
- a társadalmi, gazdasági problémák iránti érzékenység megteremtése;
- a környezetért és fenntarthatóságért érzett felelősség kialakítása;
- más kultúrák megismerése és elfogadása, különös tekintettel a Kárpát-medencében együtt élő népekre, vallásokra;
- a demokratikus intézményrendszer működésének megértése;
- az egyenlő bánásmóddal és esélyegyenlőséggel kapcsolatos ismeretek és készségek fejlesztése;
- a társadalomtudományi szemlélet és gondolkodás kialakítása, az ilyen természetű problémák vizsgálatához és elemzéséhez szükséges készségek kialakítása és fejlesztése.²²

Mint látható, a demokratikus értékek és berendezkedés iránti elkötelezettség, a tudatos és aktív állampolgárrá nevelés szempontjából fontos alapelvek és témák megjelennek a NAT által meghatározott célkitűzésekben. Az egyes tantárgyakhoz meghatározott tartalmakban is megtalálhatók olyan témák, amelyek ezen elvekhez kapcsolódnak.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

A **történelem tárgy** keretében pl. a diákok foglalkoznak az egyenlőség és emancipáció témájával, a kisebbség és többség viszonyával, tanulnak a demokratikus rendszer és a piacgazdaság kialakulásáról Magyarországon, az EU történetéről és működéséről, a „roma/cigány társadalom történetéről, helyzetéről és integrációjának folyamatáról”, a globalizációról, a külhoni magyarság helyzetéről, valamint az Alaptörvényről és a jogállamiság intézményeiről a mai Magyarországon. A **társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek tárgy** keretében pedig az alábbi témákról tanulnak a diákok: emberi alapjogok, esélyegyenlőség, államformák, politikai rendszerek, demokratikus alapelvek, politikai intézményrendszer és a választási rendszer, média és a nyilvánosság szerepe, állampolgári jogok és kötelességek, civil társadalom, önkéntesség, társadalmi felelősségvállalás és szolidaritás, nemzet, nemzetiség, többség és kisebbség. Az **erkölcstan és etika tárgyak** keretében előkerülnek az alábbi témák: előítélet, bizalom, együttérzés, nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozás, etnikai együttélés, etnikai háttérű konfliktusok, meggyőződés, hit, világnézet, tények és értékek, egyén és közösség, állampolgárság és nemzeti érzés, az erkölcs és politika viszonya (pl. magánérdek és közjó, részvétel a közéletben, a közélet tisztasága, szólásszabadság és a nyilvános beszéd felelőssége az információs társadalomban), az intolerancia, a gyűlölet, a kirekesztés, a rasszizmus mint erkölcsi dilemma, a társadalmi igazságosság kérdése. A **hon- és népismeret tárgy** keretében a diákok többek között foglalkoznak a hazánkban élő nemzetiségek kultúrájával és hagyományaival (pl.: a roma/cigány népismeret elemeivel).²³

A 2012-ben kiadott új kerettantervek történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek tantárgyi leírásában, illetve elsősorban annak elméleti indoklásban és a célok megfogalmazásában a nemzeti öntudat kialakításával, fejlesztésével, valamint a hazafias neveléssel együtt, azokat követően hangsúlyosan jelenik meg az állampolgárságra és demokráciára nevelés is. Ahogy a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára készült kerettanterv fogalmaz: a történelemtanítás során szerepet játszó fejlesztési területek és kulcskompetenciák közül „a legfontosabb a nemzeti azonosságtudat kialakítása és a hazafias nevelés, valamint az aktív állampolgárságra és demokráciára nevelés.

²³ Ibid.

Fontos, hogy tanulóink hazájukhoz hű, nemzeti, népi kultúránk értékeit ismerő és becsülő, a demokratikus jogállam iránt elkötelezett, a közügyekben aktívan részt vevő, a társadalmi és etnikai sokszínűséget értéként kezelő, a kisebbségi, nemzetiségi kultúrákat ismerő, el- és befogadó állampolgárokká váljanak.”²⁴

Mindazonáltal ezek a megfogalmazott eszmék, célok a gyakorlatban kevésbé jelennek meg, és sok esetben inkább háttérbe szorul az aktív állampolgárságra és demokráciára nevelés.

IV. A DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS LEHETŐSÉGEI A RENDSZERVÁLTÁSTÓL 2010-IG

A mai oktatás helyzete és állapota nem csupán egyetlen kormányzati ciklus hatására, hanem egy több évtizedes folyamat eredményeként alakult ki. A rendszerváltás után Magyarországon az oktatáspolitikai jelentős változáson ment keresztül, sokáig sikeres modellként tekintettek rá, és nemzetközileg is elismert volt a magyar oktatási módszer. Egészen addig, amíg meg nem jelentek az első PISA-tesztek, a magyar oktatási rendszerre a politikusok, szakpolitikusok és a társadalom is sikerként tekintett. Bár korábban is értek el jobb eredményeket a magyar diákok a nemzetközi felméréseken, azok a tesztek inkább a tárgyi tudást mérték, nem pedig a tudás alkalmazásának képességét.²⁵ A magyar diákok eredménye a PISA nemzetközi tesztek alapján Európában a legalacsonyabbak között van²⁶, tehát nehezen eltagadható, hogy változtatásra, korszerűsítésre van szükség.

Amint láttuk, a tanterv több ponton tartalmaz olyan kompetenciákat, amelyek mind a PISA-eredmények, mind az aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés szempontjából fontosak, ezek azonban mégsem köszönnek vissza a gyakorlatban. Ennek egyik legfőbb oka a tananyag mennyisége, a diákok és tanárok túlterheltsége.

²⁴ “Kerettanterv a Gimnáziumok 9–12. évfolyama Számára - Történelem, Társadalmi és állampolgári Ismeretek” (EMMI, 2012), http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/3.2.05_tort_tars_9-12_u.docx.

²⁵ Dupcsik Csaba and Molnár Emilia, “Country Report on Education: Hungary,” 2008, http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/documents/edumigrom_background_paper_hungary_educ.pdf.

²⁶ Eszter Berényi, Eszter Neumann, and Julia Vida, “Grappling with PISA. Reception and Translation in the Hungarian Policy Discourse,” *ResearchGate*, January 1, 2009, https://www.researchgate.net/publication/238727310_Grappling_with_PISA_Reception_and_translation_in_the_Hungarian_policy_discourse.

Amellett azonban, hogy a tantervben hogyan jelennek meg a demokratikus értékek, milyen szerepet kap az aktív állampolgárrá nevelés, fontos az is, mennyiben megfelelő a pedagógusok attitűdje e kompetenciák átadására és tanórai megbeszélésére. **Erre vonatkozóan sokszor az a tapasztalat, hogy a tanárok félelemmel tekintenek a megosztó társadalmi kérdések órai felvetésére, megvitatására.**²⁷ Ennek oka két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt hiányos a szakmai és módszertani tudásuk olyan kérdések taglalásához, amelyek részükről is érvelést és véleményformálást igényelnek, tehát amelyekben a diákok megkérdőjelezhetik a pedagógusok álláspontját. Másrészt a pedagógusok legtöbbje nem tekinti feladatának az állampolgári kompetenciák átadását.

Minden posztoszocialista országban nagy kihívást jelentett a rendszerváltás után a demokratikus, nyitott és sokszínű társadalommá történő átalakulás, amely a pedagógusoknak is komoly feladatot jelentett.²⁸ Ezekben a társadalmakban korábban mesterséges homogenitást tartottak fenn az állami szereplők, vagy a központi szervek határozták meg a diverzitás igen szűk fogalmi kereteit. Ezt váltotta fel viszonylag gyorsan az egyéni és csoportos sokszínűség, a plurális társadalom. Egy ilyen új környezetben az oktatási rendszernek is alkalmazkodnia kellett az újonnan megjelenő értékrendhez. Nem volt elegendő azonban a rendszer és a tananyag átalakítása, kérdés volt az is, hogy a pedagógusok mennyire lesznek képesek attitűdjüket a demokratikus értékekhez adaptálni. Egy korábban teljesen zárt rendszerből kellett áttérniük egy nyitott, pluralista rendszerbe, amely nem volt egyszerű feladat. Sokszor a tanárok, ha meg is volt bennük a hajlandóság és nyitottság az új rendszerre, paradox helyzetbe kerültek. A pedagógusok, akik még a szocialista rendszerben szerezték diplomájukat, arra kaptak képesítést, hogy egy homogén rendszer diákjait tanítsák. Ezzel szemben az új rendszerben az egyéni diverzitáson alapuló, demokratikus értékek nevében kellett munkájukat végezniük, amelyek sokszor idegenek voltak számukra.

²⁷ Jon Fox and Zsuzsanna Vidra, "The Embodiment of (In)Tolerance in Discourses and Practices Addressing Cultural Diversity in Schools In Hungary: The Case of Roma," 2011, <http://cadmus.eui.eu//handle/1814/19797>.

²⁸ Carl A Grant and Agostino Portera, *Intercultural and Multicultural Education Enhancing Global Interconnectedness* (New York: Routledge, 2011), <http://site.ebrary.com/id/10416502>.

Azok a pedagógusok pedig, akik nem sokkal a rendszerváltás után végeztek, gyakorlatilag saját diákjaikkal párhuzamosan tanulták és értették meg azt, amit a korábbi pedagógus generációtól nem kaptak meg. Egy ilyen új rendszerben a pedagógusoknak kiemelt szerepe kellett volna, hogy legyen abban, hogy közvetítsék az új rendszer demokratikus vívmányait – de ez nem történt meg.

Az elmúlt 25 év egyik oktatási kormányzata sem tekintette fontosnak, hogy valós és hosszútávú intézkedéseket tegyen annak érdekében, hogy a demokratikus értékek ne csak egy-egy történelemóra keretein belül jelenjenek meg a diákok életében. Ennek egyik legfőbb oka az az erős tévhit a politika és az iskola viszonyát illetően, hogy iskolában nem szabad politizálni. Miklósi László²⁹ azonban kiemeli, hogy **rendszerváltás után nem a politikát *per se* zárták ki az oktatásból, hanem a pártpolitizálás vált meg nem engedetté az iskola falain belül.** Ez a tévhit azonban azt eredményezte, hogy az oktatási intézmények túlnyomó többsége tekintetében az iskola ma egyáltalán nem vesz részt a politikai szocializációban. A politikai semlegesség ráadásul pozitív értéként jelenik a középiskolák életében, ami jelentősen megnehezíti, hogy közéleti kérdésekről vita folyhasson. Egyfajta fogalomzavar van jelen sok helyen, mivel a **demokráciát is sokszor a politikával azonosítják, és nem tekintik pártsemleges kifejezésnek.** Emiatt is nagyon alacsony a hajlandóság az ilyen jellegű kérdések megtárgyalására.

A Political Capital korábbi, tanulmányából³⁰ is kiderül, hogy a rendszerváltás után a fiatalokból **a piaczgazdasági folyamatok erős szocializációs hatására inkább „jó fogyasztók”, nem pedig „jó demokraták” lettek.** Ennek egyik legfőbb oka, hogy **sem a család, sem az iskola nem tölti be szerepét és feladatát a politikai szocializációban, ugyanakkor a szabad piac demokratikus rendszere képes volt gazdasági szocializációs hatást kifejteni.**

²⁹ Személyes interjú Miklósi Lászlóval, a Történelem Tanárok Egyletének elnökével a demokrácia nevelés magyarországi helyzetéről.

³⁰ Hunyadi Bulcsú et al., „Lelkes Fogyasztók, El Nem Kötelezett Demokraták - Tanulmány a Fiatalok Demokráciához Fűződő Viszonyáról.”

V. AZ „ILLIBERALIZMUS” MEGJELENÉSE AZ OKTATÁSBAN 2010 UTÁN

Ahhoz képest, hogy a Fidesz 2007-es programjában hitet tett a demokráciára nevelés mellett, és ígéretet tett a demokratikus magatartásformákra való nevelés megerősítésére, egy átfogó nevelési program indítására, valamint a tanárképzésben olyan módszerek tanítására, amelyek „segítik a tanárokat abban, hogy (...) felkészültek legyenek a demokráciára és az emberi jogok tiszteletére való nevelésre”³¹, ezek a gondolatok az oktatási rendszer 2010 utáni átalakításában már nem köszöntek vissza.

Orbán Viktor elhíresült, az illiberális berendezkedést példaként és célként kitűző 2014-es tusnádfürdői beszédében maga jelentette ki, hogy a kormány a közoktatásra úgy tekint, mint az ideológiai nevelés eszközére, amelynek azonban nem a demokráciára nevelés céljait, hanem a kormányfő által sajátosan értelmezett „liberális felfogással” szembeni nevelést kell szolgálnia. Orbán Viktor szerint *„a liberális társadalomszervezési elvekkel, módszerekkel és egyáltalán a társadalom liberális megértésével szakítanunk kell. (...) Ne az legyen a magyar társadalom szervezőelve, hogy mindent szabad, ami más szabadságát nem sérti, hanem legyen az, hogy amit nem akarsz, hogy veled cselekedjenek, te se tedd azt másokkal. És megpróbáljuk a magyar közgondolkodásban, az oktatási rendszerben, a saját magunk viselkedésében a személyes példáinkkal erre az eszmei alapra helyezni azt a világot, amit magyar társadalomnak nevezhetünk.”*³² A politikai program tehát világos: a kormány célja az oktatási rendszeren keresztül azon értékek és társadalomszervezési elvek terjesztése, amelyek a kormányfő által meghirdetett illiberális állam alapjait alkotják.³³

³¹ „Erős Magyarország. A Fidesz - Magyar Polgári Szövetség Programja,” 2007, http://static.fidesz.hu/download/_HU/FideszPP2007_HU.pdf.

³² „Orbán Viktor Teljes Beszéde,” *Mno.hu*, July 29, 2014, <http://mno.hu/tusvanyos/orban-viktor-teljes-beszede-1239645>.

³³ Ezt mutatja az is, hogy Orbán Viktor 2014-es tusnádfürdői beszéde jelentős átfedést mutat egy 2014 márciusában megjelent tanulmánnyal, amelyet a miniszterelnök egyik fő ideológusaként számon tartott Tellér Gyula írt Született-e „Orbán-rezsim” 2010 és 2014 között? címmel (Nagyvilág LIX. évfolyam, 3. szám 2014. március.).

A Fidesz 2010-es hatalomra kerülése óta folytatott politikája alapján az alábbiakat tekinthetjük az illiberális rendszer legfőbb jellemzőinek, ismérveinek:

1. Központi állami ideológia megteremtése, érvényesítése, terjesztése (kizáró nacionalizmus, keresztény értékekre való hivatkozás, szociális konzervativizmus, államkapitalizmus, álplebejus retorika)
2. Központosítás (pl. KLIK, közműcégek államosítása és összevonása, dohánykereskedelem), erős központi kontroll megteremtése közvetlen vagy közvetett módon (pl. gazdasági szektor államosítása vagy kötelező tagság bevezetése ágazati testületben)
3. Polgári öntudat helyett alattvalói attitűd kialakítása, elvárása: központi döntések és akarat kritikátlan elfogadása, önálló gondolkodás helyett végrehajtás (pl. propagandaadóvá alakított közmédia)
4. Párbeszéd ellehetetlenítése, egyeztetés és együttműködés felszámolása (pl. társadalmi egyeztetések kikerülése, látszattá silányítása)
5. Szakmai kritika pártpolitikai keretbe helyezése, független, kritikai gondolkodó szerepének diszkreditálása (pl. kormányzati média lejárató kampányai)
6. A társadalom tudatos megosztása, ellenségképzés (pl. menekültügyben folytatott kormányzati kampányok)
7. Intézményi autonómiák felszámolása (pl. egyetemi kancellárok)
8. Független, jogállami intézmények adminisztratív korlátozása és/vagy a kinevezési gyakorlat által történő elfoglalása és „pacifikálása”, megbénítása (pl. Alkotmánybíróság, Legfőbb Ügyészség, Médiahatóság stb.)
9. Gazdasági erőforrások átrendezése, a hatalom bázisát jelentő üzleti körök helyzetbe hozása (rendszerszintű korrupció, avagy a „nemzeti tőkésosztály megteremtése”)

Meglátásunk szerint az illiberális rendszer felsorolt elemei közül az első hét pontnak van meg a lenyomata a közoktatási rendszerben. Az alábbi fejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy az Orbán Viktor által megfogalmazott indoktrinációs cél és az illiberalizmus hat eleme hogyan jelennek meg az oktatásban.

Központi ideológia terjesztése, indoktrináció

A Fidesz által képviselt ideológia 2010 után megjelent mind az Alaptörvényben, mind az oktatáspolitikai dokumentumokban, mind a Köznevelési törvényben, mind a Nemzeti Alaptantervben (NAT), mind a kerettantervekben, mind az új tankönyvekben. A kormány emlékezetpolitikája is jól mutatja, hogy mely események és történelmi, művészeti és tudományos szereplők jelentenek értéket a kormány számára (pl. Hóman Bálint szobor, a német megszállás Szabadság téri emlékműve, Wass Albert beemelése az irodalmi kánonba).

Az ideológiai nevelés fő irányai megjelennek mind a NAT-ban, mind a kerettantervekben, mind a tanórák kijelölésében, mind az új, kísérleti tankönyvekben.

A **NAT**-hoz kapcsolódó 2012-es kormány-előterjesztés szövege is világosan utal arra, hogy a közoktatásnak a kormány fontos ideológiai nevelő funkciót szán: „A 2010 tavaszán megalakult kormány feladatnak tekintette a NAT közműveltségi tartalmakkal történő kiegészítését, a köznevelési rendszer megújításával összefüggésben a NAT küldetésének és feladatának újra definiálását, a nevelés és az értékközvetítés szerepének megerősítését”.³⁴ Bár a korábban is meglévő műveltségi területek nem változtak, a kormány által fontosnak tartott nevelési célokkal összhangban új fejlesztési területek is megjelentek. Kiemelt hangsúlyt kapott pl. az erkölcsi nevelés, a nemzeti azonosságtudat és a hazafias nevelés olyan más területek mellett, mint az állampolgárságra, demokráciára nevelés, az önismeret és a társas kultúra fejlesztése, a testi és lelki egészségre nevelés, a családi életre nevelés, a felelősségvállalás másokért, az önkéntesség, a fenntarthatóság, környezettudatosság, a pályaeorientáció, a gazdasági és pénzügyi nevelés, a médiatudatosságra nevelés és a tanulás tanítása. Oktatáskutatók szerint az új NAT fontos vonása volt, hogy szakított azzal a pedagógiai szemlélettel, hogy az oktatás célja nem az ismeretátadás és -átvétel, hanem a tanulók segítése az önálló tudás kialakításában. A Pedagógusok Szakszervezete (PSZ) véleménye szerint a NAT szerepe kettős: egyrészt kormányzati felhatalmazást jelent „a tantervkészítőknek az állami ideológia tantervi utasításba öntésére”, másrészt jogi alapot ad „a szakfelügyelőnek arra, hogy a pontosan meg nem határozható, nem értelmezhető állami elvárásokat számon kérje az iskolán, a

³⁴ „Vissza a Hatvanas évekhez - Itt Az új NAT,” *NOL.hu*, February 7, 2012, http://nol.hu/belfold/20120207-vissza_a_hatvanas_evekhez_-1297939.

pedagógusokon”.³⁵ A Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete szintén aggályosnak tartja „bármiféle ideológia megjelenését, tanítását és számonkérését a közoktatás keretein belül”.³⁶

A 2012-ben elfogadott **kerettantervek** ideológiai irányultságát hasonló kritikával illették a szakmai szervezetek. A TTE szerint a kerettantervek tudatos célja volt a hazafiság, a nemzeti öntudat és áldozatvállalás erőteljesebb megjelenítése, ami tovább csökkenti a pedagógusok amúgy is szűk mozgásterét, a pedagógiát pedig pusztán betanítási tevékenységgé degradálja.³⁷

Véleményük szerint a kerettanterv ideológiailag, világnézetileg egyoldalú, és a gyakorlati szinten alig jelenik meg benne az öntudatos állampolgárrá nevelés, a szociális érzékenység, a demokratikus értékek és intézmények tisztelete. Annál hangsúlyosabb benne „a nemzethez (annak vezetőihez) kritikátlanul hű alattvaló képe, áldozatvállalásának szükségessége”, a magyar történelem „egyoldalú, nagyon is kritikátlan és elfogult megszépítése”. A TTE szerint a kerettantervben több jel utal a nemzeti identitástudat kialakításának és megerősítésének túlzásba vitelére, amely anakronizmushoz vezet (ilyen szerintük pl. a nemzeti összefogás említése a nemzetté válás időszaka előtt, a török kor vagy a Rákóczi-szabadságharc esetében). Míg véleményük szerint az anyagban felülreprezentált a nemzeti és honvédó tematika, hiányoznak a szabadságjogokra történő utalások (pl. a dualizmus koránál elmarad a nyílt választás vagy a magas vagyoni cenzus tematizálása). A TTE véleménye szerint a Horthy-kort is egyoldalúan pozitív beállítással ábrázolja a tanterv mindkét gimnáziumi anyagban, a rendszerváltás előzményeként pedig kizárólag a lakiteleki találkozót jeleníti meg, és nincs szó pl. szamizdatról, vagy a monori találkozóról.³⁸ Hasonlóan negatív kritikával illették a kerettanterveket más tárgyak szakértői is. Egy informatikatanárok által kiadott kiáltvány szerint „a kerettanterv digitális analfabetizmust eredményez”, Fenyő D. György, a Magyar Tanárok Egyesületének alelnöke szerint pedig a kerettanterv „túltervezett, gyerekelles, kortársirodalom-ellenes, irodalomértés-ellenes”.³⁹

³⁵ „A PSZ állásfoglalása Az új NAT-Ban Foglaltakkal Kapcsolatban,” *Pedagogusok.hu*, February 27, 2012, <http://www.pedagogusok.hu/blog/psz-%C3%A1ll%C3%A1sfoglal%C3%A1sa-az-%C3%BAj-nat-ban-foglaltakkal-kapcsolatban>.

³⁶ „A NAT Több Eleme Elfogadhatatlan a PDSZ Számára,” *Espresso.hu*, March 2, 2012, <http://www.espresso.hu/posts/189-a-nat-tobb-eleme-elfogadhatatlan-a-pdsz-szamara>.

³⁷ „Államosított Tankönyvellátás,” *NOL.hu*, December 18, 2013, http://nol.hu/belfold/20131218-allamosított_tankönyvellátás-1433257.

³⁸ „Hoffmannék átírták a Történelmet,” *24.hu*, October 25, 2012, <http://24.hu/belfold/2012/10/25/hoffmannek-atirtak-a-tortenelmet/>.

³⁹ „Kerettanterv: Katasztrófa,” *24.hu*, November 7, 2012, <http://24.hu/belfold/2012/11/07/kerettanterv-katasztrófa/>.

A **tanórák kijelölésében** is erőteljesen megjelenik az ideológiai irányultság. Trencsényi László, a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke például komikusnak nevezte, hogy „a fontos tantárgyak kárára olyan ismereteket is tantervbe foglaltak, mint a lovaskultúra”, a drámapedagógia helyett választható hon- és népismeret tárgyat pedig nyilvánvalóan ideológiai töltetűnek tartja.⁴⁰ A legtöbb kritikát azonban mégis az erkölcsstan óra, illetve a helyette választható hit- és erkölcsstan óra bevezetése váltotta ki. A PSZ szerint az iskolák pedagógiai programjában korábban is hangsúlyos szerepet kapott az erkölcsi nevelés, és nem tartják életszerűnek a tanóra keretében történő kötelezővé tételt, amely szerintük „erőteljes ideológiai törekvést sugall”.⁴¹

A PDSZ, miközben kiemelten fontosnak tartja „a vallástörténet és az erkölcsi, etikai ismeretek közkinccsé tételét”, tiltakozott bármiféle ideológia megjelenése ellen a közoktatásban.⁴² A tárgy kapcsán Vekerdy Tamás pszichológus szerint leginkább az a túrhetetlen, hogy a választás révén a szülőket színvallásra vagy képmutatásra kényszeríti. Véleménye szerint az erkölcsi nevelés minden tárgyban megjelenik (pl. mesék, mondák, irodalmi művek, történelmi események értékelése révén). Szerinte a „külön erkölcsi nevelés kisgyerekeknek elképesztő tudatlanság”, aminek „ráadásul semmi hatása nincs”. Nagyobb korban az etikai álláspontok ütköztetését már érdekes lehetőségnek tartja, amihez viszont fontos a hozzáértés.⁴³ A Tanítanék Mozgalom állásfoglalása szerint továbbá személyiségi jogokat sért, hogy a gyerekeknek, szülőknek olyan védett adataikról kell nyilatkozniuk, mint a vallási meggyőződésük.⁴⁴

A **kísérleti tankönyvek** is számos kritikát kaptak a bennük szereplő, ideológiailag motivált tartalmak miatt (a tárgyi tévedések mellett), továbbá amiatt, hogy ezzel összefüggésben nem adnak lehetőséget a vitatott, eltérő álláspontok bemutatására, iskolai megbeszélésére, az önálló véleményalkotásra, a kritikai gondolkodás kialakítására.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ „A PSZ állásfoglalása Az új NAT-Ban Foglaltakkal Kapcsolatban.”

⁴² „A NAT Több Eleme Elfogadhatatlan a PDSZ Számára.”

⁴³ „Kerettanterv.”

⁴⁴ „Csökkenteni Kell a Tanulói Terheket!” (Tanítanék Mozgalom), accessed April 11, 2016, https://docs.google.com/document/d/1GwY22FQg8vNWXHUcdzNpMGuTm6L_8QXPkX6lsdDVct4/edit?pref=2&pli=1.

Ideológiailag átíratott szövegre volt példa korábban a hetedikeseknek szánt irodalomkönyvben, amely a „nyugatimádatot” kritizálta⁴⁵, valamint egy munkafüzetben, amely szerint „a finn-ugor rokonságot a Habsburgok találták ki és erőltették rá a magyarokra”⁴⁶. A TTE véleménye szerint pedig a 9. osztályos történelemkönyvben „túlteng a politikatörténet, sablonosan jellemzi a zsidó és az iszlám vallást, különféle cáfolható legendákat – például a kettős honfoglalás – ’lebegtet’”. Az indoktrinációhoz kapcsolódóan a legtöbb kritika mégis az erkölcsstan tankönyveket érte, azok közül is főleg az egyiket, amely például a vallásosságot és az egyházat állította be követendő példaként, negatív kontextusban írt a toleranciáról, Trianont pedig a befogadó népek szétbomlasztó tevékenységének tudta be.⁴⁷

A Tanítanék Mozgalom szerint a tankönyvek sokszor a „kormányzati erkölcsöt” akarják a gyerekekre erőltetni, az államilag kiadott „néperkölcst” pedig, amely pl. kevesebbre értékeli az egyszülős családokat, összezavarja a gyermekeket.⁴⁸

Az ideológiai indoktrinációba hajló tartalmaknak (és a hibák egy részének) az oka, hogy a szerzők leadott szövegeit az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben (OFI) „gyűrják össze”. A könyveket fejlesztő OFI, valamint a szerzők továbbá azzal indokolják a könyvekben található problémás részeket, hogy egyrészt nagyon rövid idő állt rendelkezésre a kísérleti tankönyvek fejlesztésére, valamint hogy a könyveknek meg kell felelniük a kerettanterv elvárásainak, és így egyszerre kell tartalmazniuk a megnövekedett ismeretanyagot, az előírt kötelező tartalmakat, valamint tekintettel kell lenni a kompetenciafejlesztés előírásaira.⁴⁹

⁴⁵ „Borzalmas Blama Egy Hetedikes Tankönyvben,” *Librarius*, September 1, 2014, <http://librarius.hu/2014/09/01/borzalmas-blama-egy-hetedikes-tankonyvben/>.

⁴⁶ „Visegrádot Eltolták Vácig: Hemzseg a Hibáktól Az új Történelemtankönyv,” *NOL.hu*, December 5, 2015, <http://nol.hu/belfold/visegradot-eltoltak-vacig-hemzseg-a-hibaktol-az-uj-tortenelemtankonyv-1578505>.

⁴⁷ „Mint Lenke Néni a Szomszédokban, úgy Drogosozik Az Etikatankönyv,” *Index.hu*, September 17, 2013, http://index.hu/belfold/2013/09/17/a_hanyatlo_nyugat_es_a_tanuloifjusag/; haszanz, „Semjén-Apródokat Nevelnek Majd Az Iskolákban?,” *444.hu*, May 8, 2013, <http://444.hu/2013/05/08/semjen-aprodokat-nevelnek-e-osztol-az-iskolakban>.

⁴⁸ „Csökkenti Kell a Tanulói Terheket!”

⁴⁹ „Három Hónap Alatt Dobták Össze a Tankönyvet,” *NOL.hu*, March 29, 2015, <http://nol.hu/belfold/kiserleti-tankonyvek-csoda-hogy-eddig-csak-ennyi-hiba-jott-szembe-1524903>.

A kormányzati ideológia oktatásban történő megjelenésének olyan kézzelfogható jelei is vannak, mint **Tellér Gyula**, Orbán Viktor egyik tanácsadójának személye⁵⁰, aki fontos szerepet játszott/játszik a sok szempontból a kormányzati ideológiát visszatükröző etika tantárgy közoktatásba való bevezetésében, valamint az egyik tankönyvekért felelős szakmai bizottságnak is tagja. Tellér 1994-től a Fidesz egyik meghatározó ideológusaként működik, nézetei egyre radikalizálódtak, írásai ma már egyfajta antiglobalista, összeesküvés-elméleti gondolkodást tükröznek. Szerinte az új, Orbán által épített rendszer alapja a közösségelvűség, a nemzet, amelyet a „származás szerint és kulturálisan is meghatározott emberekből álló, történetileg kialakult szervezatként” határoz meg, szemben az általa „(neo)liberális doktrínának” tartott eddigi társadalomszervezési elvvel, amelyben szerinte a társadalom csak individuumok laza halmaza volt, amelyet a piac és az értéksemleges alkotmány kötött össze. Az új rendszert Tellér értelmezésében az teszi szükségessé, hogy a „rendszerváltás rendszere megbukott”. Összeesküvés-elméleti gondolkodásra utal, hogy Tellér a kelet-európai rendszerváltások folyamatát egy titokzatos „forgatókönyv” megvalósulásának tartja.

A forgatókönyv megtervezője és fő mozgatója a pontosan meg nem nevezett, szimbolikus elnevezéssel illetett „Befektető”, aki tesz arról, hogy a Nyugaton kiképzettek kerüljenek a legfőbb irányító pozícióba, akik véghez viszik a deregulációt, az államtalanítást, a nemzeti tőke leértékelését, a privatizációt, amelynek révén megszerzi a piacokat és az erőforrásokat, majd a maga hasznára gazdálkodik azokkal. Tellér szerint a magyar rendszerváltás is ennek a forgatókönyvnek a megvalósításaként folyt, csak a politika felszínén zajló harcok elfedték a történések valódi természetét.⁵¹

Központosítás, az iskolai és tanári autonómia megszüntetése

Az oktatási rendszer átszervezésének egyik legnyilvánvalóbb célja a központosítás és az erős központi kontroll megteremtése volt. A PSZ 2012-ben megfogalmazott álláspontja „totális központosításként” írta le a közoktatás területén zajló folyamatokat.⁵²

⁵⁰ Orbán Viktor 2014-es tusnádfürdői beszéde pl. jelentős átfedést mutat Tellér 2014 márciusában megjelent egyik tanulmánnyal: Született-e „Orbán-rezsim” 2010 és 2014 között? Nagyvilág LIX. évfolyam, 3. szám 2014. március.

⁵¹ Ripp Zoltán: Egy szürke eminenciás színéváltozásai. Mozgó Világ, 2010. 1. sz. 82–100.

⁵² „A PSZ állásfoglalása Az új NAT-Ban Foglaltakkal Kapcsolatban.”

A központosítás leglátványosabb eleme az **intézményi, szervezeti egységesítés** volt: 2012 szeptemberében létrejött a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK), amely átvette az összes állami közoktatási intézmény fenntartását, valamint a tanárok és az iskolai személyzet foglalkoztatójává vált. Így teljesen megszűnt az iskolák önállósága, az iskolaigazgatók elvesztették legfontosabb jogköreiket mind gazdálkodási, mind személyi kérdésekben. Az iskolák lehetőségeit és helyzetét nehezíti, hogy gyakran kerülnek „csapdába” a fenntartó KLIK és az üzemeltető önkormányzat között, így elhúzódnak és eltolódnak beszerzéseik és felújításaik. A Tanítanék Mozgalom szerint a túlzott centralizáció akadályozza a mindennapi működést, a vele járó bürokrácia hátráltatja a mindennapi munkavégzéshez szükséges tárgyi és anyagi feltételek biztosítását.⁵³

Miután a KLIK működését számos kritika érte a tanárok és iskolák részéről. 2013-ban Szabó Balázs miniszteri biztos jelentésben mutatott rá a hiányosságokra. A jelentés szerint a KLIK nem képes ellátni feladatait, a tetemes hiány kialakulásáért a szervezet akkori vezetője, Marekné Pintér Aranka felelős, aki az intézményt nem vezeti, csak irányítja.

A dokumentum szerint a vezető pozícióban levő munkatársak többsége nem rendelkezik az intézményvezetéshez szükséges megfelelő képességekkel és készségekkel, a tankerületi igazgatók fele pedig szakmailag nem eléggé felkészült a feladatai ellátására. A jelentés kimondta, hogy a centralizáció után szükség van a rendszer decentralizálására.⁵⁴ A kormány azonban ennek ellenére sem alakította át a szervezetet. A 2015.végén indult tanári tiltakozó mozgalom hatására várhatóan sor kerül majd a KLIK átalakítására, de a változás feltehetően csak névleges lesz. Palkovics László oktatási államtitkár 2016. áprilisi javaslata szerint bár megszűnhet a KLIK, az állami fenntartás megmarad, és a szervezet csak szétdarabolódik: 57 köznevelési központ formájában fog tovább működni.⁵⁵

A szervezeti irányítás egységesítése mellett sor került a **tananyag egységesítésére** is azzal az érveléssel, hogy előnyös, ha minden iskolában ugyanabban a rendszerben, ugyanolyan ütemben, ugyanazt a tananyagot tanítják.

⁵³ “Második Levél a Köznevelésben Uralkodó állapotokról,” *Tanitanek.com*, accessed April 11, 2016, <http://tanitanek.com/Hir/Details/8bec3762-8cbb-4f48-89bf-beba6740609a>.

⁵⁴ “Lesújtó Jelentés a Klikről: 57 Milliárdos Hiány, Alkalmatlan Vezetők,” *VG*, February 25, 2014, <http://www.vg.hu/kozelet/lesujto-jelentes-a-klikrol-57-milliardos-hiany-alkalmatlan-vezetok-422384>.

⁵⁵ “Palkovics: 57 Szervezetre Bomlik a Klik,” *ATV.hu*, April 21, 2016, <http://www.atv.hu/belfold/20160421-palkovics-57-szervezetre-bomlik-a-klik>.

A PSZ álláspontja szerint a nemzeti köznevelésről szóló törvény értelmében az iskola egyetlen joga és kötelessége az állam által kiadott kötelező kerettanterv helyi tantervként történő beemelése a pedagógiai programjába, és annak végrehajtása. A törvény kimondja ugyan az iskolák szakmai önállóságát, de mozgásteret csupán a kötelező tanítási órák tíz százalékában hagy. A NAT központilag meghatározza minden iskola nevelési céljait, és nem hagy teret a pedagógiai innovációnak, a tanulók egyéni igényeire szabott módszereknek.⁵⁶ A PDSZ szerint az az opció, hogy „egyéni is van lehetőség saját tanterv elfogadtatására, pusztán látszat, realitása minimális”.⁵⁷ A miskolci Herman Ottó Gimnázium tanári kara megítélése szerint az uniformizált, egységesített oktatási rendszer hosszú távon is káros a társadalomra nézve, ugyanis „bebetonozza az eltérő szociális, egészségügyi vagy mentális helyzetből származó különbségeket”.⁵⁸

A tananyag egységesítéséből már logikusan következett a **tankönyvek egységesítése** is. Erre több lépcsőben került sor. Egyrészt állami kézbe került a tankönyvellátás. 2014. január elsejétől a Könyvtárellátó Nonprofit Kft. (KELLO) vált egyedül jogosulttá a tankönyvek megrendelésére, beszerzésére és az iskolákba történő eljuttatására.

A lépést a kormány a tankönyvellátás piaci viszonyaival és szereplőivel indokolta, amelyek „kiadói marketingmechanizmusok széles tárházával” gyakorolnak befolyást az iskolák tankönyvválasztására, és minél magasabb profitra törekszenek. Az államosítás jelentős zavarokhoz vezetett a tankönyvellátásban.⁵⁹ A kormány egyúttal államosította a tankönyvkiadást is. Az állam felvásárolta az Apáczai és a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadót, és a könyveik kiadói jogait, valamint a jövőbeni állami tankönyvkiadás feladatát és a kísérleti tankönyvek készítését az OFI-ra bízta. A kísérleti tankönyvek kiadását a Nemzeti Tankönyvtanács engedélyezi, amelynek 13 tagjából 6-ot az EMMI delegál, és helyet foglal benne a Pedagógus Kar delegáltja is. A Tankönyvtanács támogatása esetén a miniszter tankönyvvé nyilváníthatja a kísérleti könyveket anélkül, hogy átesnének az egyébként kötelező tankönyvi engedélyezési eljárás.

⁵⁶ „A PSZ állásfoglalása Az új NAT-Ban Foglaltakkal Kapcsolatban.”

⁵⁷ „A NAT Több Eleme Elfogadhatatlan a PDSZ Számára.”

⁵⁸ „A Miskolci Herman Otto Gimnázium Nevelőtestületének Nyílt Levele,” *Tanitanek.com*, accessed April 12, 2016, <http://www.tanitanek.com/herman>.

⁵⁹ „Államosított Tankönyvellátás.”

Az iskolák tankönyveket kizárólag a minisztérium által jóváhagyott hivatalos tankönyvjegyzékről rendelhetnek a KELLO-tól. A jegyzékre több hónapos engedélyezési eljárás révén kerülhetnek fel könyvek, magánkiadók 2013-tól azonban már nem kezdeményezhetnek engedélyezési eljárást. Erre csak az OFI jogosult. Az állami tankönyvek monopóliuma így 2017. után lesz teljes körű. Attól kezdve évfolyamonként már csak két állami tankönyv közül választhatnak az iskolák a tankönyvjegyzékről.⁶⁰ De az oktatási kormányzat már addig is korlátozza a tankönyvválasztást adminisztratív eszközökkel. Például 2014-ben a KLIK előírta az állami iskoláknak, hogy csak az általuk szűkített tankönyvlistáról válasszanak. 2015-ben pedig a KLIK csupán javaslattal élt, hogy az iskolák azokból a könyvekből rendeljenek, amelyeknek a magánkiadók engedélyeztetésének megszűnése ellenére is lesz folytatása. Sok helyen ezt az ajánlást kötelezőnek értelmezték. 2016-ban, feltehetően a közhangulat hatására, a KLIK nem korlátozta a jogszabály adta lehetőségeket, és sem adminisztratív eszközökkel, sem javaslatokkal nem szűkíti a megrendelhető könyvek listáját.⁶¹

A tankönyvpiac államosítása, az iskolákban használható tankönyvek központi előírása több szempontból is ellentmond a demokratikus iskola követelményének.⁶² Egyrészt a központosítás jelentősen csorbítja a pedagógusok módszertani szabadságát, és megszünteti a pedagógiai kezdeményezések lehetőségét, felszámolja a módszerek, gondolatok, innovációk versenyét. Másrészt a tanárok, a diákok és a szülők véleménye, a könyvek rendelésén vagy nem rendelésén keresztül megjelenő vélemény, mint a minőség mérőeszköze, kiiktatásra került. Harmadrészt az új állami tankönyvek minősége sok esetben kívánnivalót hagy maga után. A sajtóban is számos példa látott napvilágot az egyes könyvekben fellelhető tévedésekről, hibákról.⁶³

⁶⁰ Az új kerettantervek felmenő rendszerű bevezetése és a magánkiadók engedélyezési lehetőségének 2013-as megszüntetése miatt 2017-re „futnak ki” a magánkiadók tankönyvei, mert nem tudják már engedélyeztetni az új kerettanterv értelmében módosítandó tankönyveiket.

⁶¹ “A Tankönyvrendelés Jelenlegi Szabályai” (Tanítanék Mozgalom), accessed April 10, 2016, https://docs.google.com/document/d/1sUVvHgGCo81NoE_R7wLxoRoqsmzburrr72W1tJscVrc/edit?usp=sharing&pref=2&pli=1&usp=embed_facebook.

⁶² Amellett, hogy a piaci verseny követelményeinek is ellent mondott, és kiiktatta az innovációt és a szakmai megmérettetést a területről.

⁶³ pl. “Csoda, Hogy Csak Ennyi a Hiba a Tankönyvekben,” *Index.hu*, March 27, 2015, http://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/03/27/tortenelem_tankonyvek_vita/; “Elképesztő Hibák a 9. Osztályos Történelemkönyvben: Így Hogyan Adhatták Ki?,” *EduLine.hu*, December 6, 2015, http://eduline.hu/kozoktatasi/2015/12/6/tortenelemkonyv_hiba_Q6HP7B.

Ezek háttérében leginkább a rohamtempóban végzett munka, a kipróbálás és tesztelés hiánya, a szakmától való elszigetelt munka, valamint az egyes tankönyvek alapjául szolgáló kiforrott módszertani koncepció, pedagógiai szemlélet hiánya áll.⁶⁴ Negyedrészt, az új állami tankönyvek vagy kísérleti tankönyvek tartalmukban és személetükben sok esetben világos meggyőződést közvetítenek, így elveszik a lehetőséget a diákok önálló véleményalkotásától, a kritikai gondolkodásra neveléstől.

A központosítás és a tanári autonómia további korlátozását jelentette a **Nemzeti Pedagógus Kar** 2013. őszi létrehozása. A kormány előírására a szervezetnek minden állami, a KLIK által foglalkoztatott tanár automatikusan a tagjává vált. A PSZ nem tekinti legitimnek a szervezetet, és tagjait annak bojkottjára szólította föl. Úgy látják, hogy a Pedagógus Kar megteremtésével a kormány „létrehozta saját tárgyalópartnerét”, hiszen a szervezet nem alkalmas arra, hogy hatékonyan képviselje a tanárok érdekeit. Ennek legfőbb okai, hogy a szervezet a kormány utasítására jött létre, és a kormány határozta meg a szervezetállítási szabályait, hogy a kar finanszírozásáról a miniszter dönt, és hogy mivel a tanárok a minisztérium alá tartozó KLIK alkalmazottai, ezért egy egyeztetési szituációban a kar képviselői a gyakorlatilag alárendelt helyzetben vannak a kormány képviselőivel szemben.⁶⁵

Hogy a kar a tanárok fegyelmezésének, autonómiájuk csökkentésének eszköze, azt az Origo értesülései szerint a javaslat előkészítését ismerő kormányzati politikus is elismeri. A forrás szerint a kar megalakításának ötlete a miniszterelnöktől származott, kifejezetten azzal a céllal, hogy „az állami pedagógus vezényelhető, kézben tartható” legyen, akinek szakszervezeti jogait is kontrollálják, és aki „nem szerveződik, nem szövegel, nem nyilatkozik”.⁶⁶

⁶⁴ A Tanítanék Mozgalom háttéranyag szerint az alsó tagozatos állami tankönyvek bevallottan a régi tankönyvek módszertani elemeinek összeállításával készültek. „Miért Nem Jó a Tanulóknak és a Pedagógusoknak a Tankönyvpiac államosítása?” (Tanítanék Mozgalom), accessed April 10, 2016, <https://docs.google.com/document/d/1LiO9-dQKxlencIRikOOt61laW4M8wVlzbEkCh46sXKE/edit?pref=2&pli=1>.

⁶⁵ „Szűk Körből Kerülnek Ki a Nemzet Főtanárai,” *Origo.hu*, April 28, 2014, <http://www.origo.hu/itthon/20140427-kevesen-jeloltettek-magukat-a-nemzeti-pedagogus-kar-vezetesebe.html>.

⁶⁶ „Nem Szerveződik, Nem Szövegel, Nem Nyilatkozik,” *Www.origo.hu*, July 3, 2013, <http://www.origo.hu/itthon/20130703-a-tanarok-tartanak-a-nemzeti-pedagogus-kartol.html>.

A következő fontos esemény a Pedagógus Kar által megalkotott **Etikai Kódex** volt, amely széleskörű kiritkát kapott a pedagógus szakma számos szervezetétől. A PDSZ illegitimnek tekinti mind „a nemzeti köznevelési törvény által oktrojált” Nemzeti Pedagógus Kart, amely szerintük a hatalom kiszolgálásának eszköze, mind az Etikai Kódexet.

Véleményük szerint megvannak a szükséges jogszabályok a közoktatás szakmai, jogi és erkölcsi környezetének meghatározására, és nincs szükség azok duplikálására. A dokumentum szerintük tele van tetszőlegesen értelmezhető kifejezésekkel (pl. a hivatás méltóságának megfelelő viselkedés, az öltözködéssel, viselkedéssel kapcsolatos általánosságok), a személyes szabadságjogokba ütköző követelmények (pl. jelentési kötelezettség, viselkedési elvárások), valamint a XXI. század iskolájától életidegen megfogalmazásokkal. Szerintük a Kódex szellemisége a „pedagógust önálló értékrend nélküli, iránymutatásra szoruló végrehajtó vazallusnak tekinti”.⁶⁷ A Magyar Pedagógiai Társaság nem tartja elfogadhatónak, hogy a Nemzeti Pedagógus Kar Etikai Bizottsága szankcionálja az etikai vétséget elkövető pedagógust, így szerintük a Kódex csak ajánlás lehet.⁶⁸ A miskolci Herman Ottó Gimnázium tantestülete pedig „felháborító és megmosolyogtató, támogatottság és jogalap nélküli szüleménynek” nevezte az Etikai Kódexet.⁶⁹

A **pedagógusok ellenőrzési rendszerének** fontos eszközeként kezdte meg működését 2014 szeptemberétől a **tanfelügyelet intézménye**, amely évente 30 ezer pedagógust ellenőriz.⁷⁰ A tanfelügyelők dokumentumokat elemeznek, tanári és iskolaigazgatói interjút készítenek és órákat látogatnak.

Az ellenőrzés során többek között azt vizsgálják, hogyan valósítja meg a tanár a pedagógiai programban foglaltakat, milyen módszereket alkalmaz, mennyire tudja fenntartani a figyelmet, motiválni a diákokat, hogy osztja be az időt stb.⁷¹

⁶⁷ “A PDSZ Országos Választmányának állásfoglalása a Nemzeti Pedagóguskar által összeállított Etikai Kódex Tervezetével Kapcsolatban,” *Liganet.hu*, August 12, 2015, <http://www.liganet.hu/page/201/artID/8777/html/a-pdsz-orzagos-valasztmanyanak-allasfoglalasa-a-nemzeti-pedagoguskar-altal-osszeallitott-etikai-kodex-tervezetevel-kapcsolatban.html>.

⁶⁸ “Megalázó - Utálják Az Etikai Kódexet a Tanárok,” *Delmagyar.hu*, August 12, 2015, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/megalazo_-_utaljak_az_etikai_kodexet_a_tanarok/2441336/.

⁶⁹ “A Miskolci Herman Otto Gimnázium Nevelőtestületének Nyílt Levele.”

⁷⁰ “Kemény Világ Vár a Tanárookra Szeptembertől: Jön a Tanfelügyelet és Az Etikai Kódex,” *Eduline.hu*, July 17, 2014, http://eduline.hu/kozoktatas/2014/7/17/Mi_var_a_pedagogusokra_szeptembertol_A_legf_875KVP.

⁷¹ “Így Dolgoznak Szeptembertől a Tanfelügyelők: Mit Ellenőriznek Az órákon?,” *Eduline.hu*, April 3, 2014, http://eduline.hu/kozoktatas/2014/4/3/tanfelugyelet_oralatogatas_MXVJIP.

Mint látható, több olyan elem is van a jelenlegi oktatási rendszerben, amely a tanárok folyamatos ellenőrzését és számon kérését célozza, vagy teszi lehetővé. Sok tanár ezt fenyegetettségnek éli meg, amely korlátozza mind a pedagógiai munkájukat, mind a véleménynyilvánítási készségüket.

Ilyen környezetben nehezen várható el, hogy a tanárok olyan közéleti témákkal foglalkozzanak, mint akár az előítéletesség, a kirekesztés, vagy a demokratikus értékek, hiszen esetleges pártpolitikai felhangjaik miatt ezek érzékeny témák, amelyek kezelése ráadásul a tananyag feldolgozásától eltérő tudást és képességeket igényel, amelyeket képzésük során nem kapnak meg.

Ám van még egy tényező, amely közvetve a demokráciára nevelés ellen hat, és a tanári autonómia korlátozását eredményezi, még ha nem is feltétlenül tudatos és szándékolt módon. Ez pedig a **tananyag mennyiségének felduzzasztása**. Több szervezet véleménye szerint is a NAT-ba és a kerettantervekbe foglalt tudásanyag indokolatlanul nagy, így az ismeretek elsajátítása mellett nem jut idő a megszerzett tudás alkalmazására, gyakorlásra, a készségek kialakítására⁷². A „magolás” mellett a diákok nem tanulnak meg önálló véleményt alkotni vagy nézetüket megfogalmazni és amellet logikusan érvelni.⁷³ Hiába szerepelnek ugyanis a NAT-ban a szükséges pedagógiai elvek, célok és tartalmi keretek, ha a kerettantervekben előírt tananyagmennyiség mellett nincs lehetőség azok teljesítésére, illetve a közéleti nevelés szempontjából fontos kérdések tárgyalására, a demokratikus részvételhez szükséges képességeket fejlesztő módszerek alkalmazására.

Bár számos elem a demokráciára és az aktív állampolgárságra nevelés ellen hat az oktatásban, mégis van egy olyan elem, amely segíthetné az érzékenyítést, a részvétel kultúrájának terjedését, az együttműködést, a közvetlen tapasztalatszerzést és a társadalmi felelősségvállalást. Ez a 2013-ban bevezetett **Iskolai Közösségi Szolgálat**, amely bár az önkéntességre kíván ösztönözni, mégis kötelező (az érettségi bizonyítvány kiadásának feltétele ötven óra szolgálat).

⁷² „A PSZ állásfoglalása Az új NAT-Ban Foglaltakkal Kapcsolatban”; „Kerettanterv.”

⁷³ „A Miskolci Herman Otto Gimnázium Nevelőtestületének Nyílt Levele.”

A szolgálat keretében a diákok intézményi keretek között, egyénileg vagy csoportosan láthatnak el szociális, környezetvédelmi feladatokat, amelyek megszervezése az iskola feladata.⁷⁴

A kritikusok szerint ugyanakkor egy ilyen program akkor működne igazán jól, ha a gyerekeknek döntési, választási lehetőségük lenne, és ha a tanároknak lenne módszertani segítsége, eszköztára ahhoz, hogy a szolgálat közben felmerülő társadalmi kérdéseket a diákokkal érdeemben megbeszéljék.⁷⁵

Látszategyeztetések, érdemi párbeszéd hiánya

Amint fentebb láthattuk, a kormány által létrehozott Nemzeti Pedagógus Kar több ágazati szereplő szerint is azt a célt szolgálja, hogy kényelmes egyeztetési partner legyen a kormány számára. Más területeken is megfigyelhetjük a kormány részéről azt a taktikát, hogy hozzá személyi vagy pénzügyi vonalon kötődő „pszeudó civil” szervezetekkel veszi körül magát, amelyek például működésükben és témaválasztásukban az emberi jogi és korrupcióellenes tevékenységet folytató, advocacy típusú civil szervezetekhez hasonlítanak, ám valós céljuk az, hogy szakmainak és függetlennek tűnő megszólalásaikkal megvédjék a kormány lépéseit, alátámasszák a Fidesz érvelését, és reagáljanak a kormánykritikus megszólalásokra.⁷⁶ Ehhez hasonló szándékot feltételezhetünk a Nemzeti Pedagógus Kar létrehozása mögött is, főleg ha a szervezet kommunikációját figyeljük a jelenlegi tanári tiltakozások idején.⁷⁷ A miskolci Herman Ottó Gimnázium tanárai nem is fogadják el a Nemzeti Pedagógus Karral történő egyeztetéseket, mert szerintük „a kormány ilyenkor saját magával egyeztet, nem egy hiteles szakmai körrel”. Véleményük szerint ez csak azt a célt szolgálja, hogy „kipipálják a demokratikus megoldásokra való (ál)törekvéseket”.⁷⁸

⁷⁴ „Az Iskolák Feladata a Közösségi Szolgálat Megszervezése,” *Mno.hu*, June 27, 2013, <http://mno.hu/belfold/az-iskolak-feladata-a-kozossegi-szolgalat-megszervezese-1169403>.

⁷⁵ „Közösségi Utak a Tanulásban – Interjú Galambos Ritával,” *Osztályfonok.hu*, October 6, 2014, <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1431>.

⁷⁶ Ilyen pl. az Alapjogokért Központ, amelynek működését a Polgári Magyarországért Alapítvány fedezi, munkatársai pedig a minisztériumok és a KDNP környékéről verbuválódtak. Így pénzel a Fidesz egy álcivil szervezetet, ami aztán „független civilként” védi a kormányt. *atlatszo.hu*. 2015.05.07. <http://oktatas.atlatszo.hu/2015/05/07/alcivilbebukottak/>

⁷⁷ „Ezt Válaszolta a Pedagógus Kar Elnöke, Amikor Megkérdezték Tőle, Lesz-E Sztrájk,” *Eduline.hu*, January 30, 2016, http://eduline.hu/kozoktatas/2016/1/30/Ezt_valaszolta_a_pedagogus_kar_elnoke_amiko_3YVTQU.

⁷⁸ „A Miskolci Herman Otto Gimnázium Nevelőtestületének Nyílt Levelé.”

A látszategyeztetések másik példája a kormány által összehívott Köznevelési Kerekasztal, amelybe számos, az oktatással nem foglalkozó, ahhoz kevésbé értő, ám a kormányhoz közel álló szervezetet vontak be, mint pl. a Magyar Művészeti Akadémiát, a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetségét, a Nagycsaládosok Országos Egyesületét, illetve a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarát.⁷⁹

Pártpolitikai logikán alapuló kommunikáció, hiteltelenítés és megosztás

A 2015 vége óta zajló tanári tiltakozó mozgalommal szemben követett kormányzati kommunikációs stratégia fő célja, hogy a fő hatalompolitikai kérdésekben nem engedve, a rendszerszintű változásokat elkerülve, apróbb engedményeket vagy látszatengedményeket téve ágazati szinten tartsa a tiltakozást, és megakadályozza, hogy az oktatás ügye, más ágazatok ügyével összekapcsolódva, általános kormányellenes tiltakozássá alakuljon át. E cél érdekében a kormányzati kommunikáció több, korábbról már ismert eszközt bevet a tiltakozó mozgalom és tagjai ellen. Egyik ilyen eszköz a kritikusok függetlenségének, pártpolitikai semlegességének megkérdőjelezése, ahogy ez korábban a civil szervezetekkel kapcsolatos kommunikációban is történt. A tiltakozást a kormányzati kommunikáció pártpolitikai keretbe helyezi, a szakmai véleménykülönbséget pártpolitikai vitaként jeleníti meg (a kritikusokat a kormány ellenfeleiként állítja be, akik vagy az ellenzéki pártokhoz kötődnek, netán külföldi szereplők megbízásából cselekszenek⁸⁰), hogy egyrészt hiteltelenítse a szereplőket, másrészt elszigetelje őket más ágazatoktól. Ugyanezt a célt szolgálják a kormányzati kommunikáció és a kormánypárti sajtó lejárató kampányai, valamint az a hamis kommunikáció, miszerint a tanárok követelése kizárólag a magasabb fizetésről szólna, nem pedig a rendszer egészét érintő szakmai kritikákról. A taktika másik fontos eleme a tiltakozók megosztásának kísérlete, amelynek egyik eszköze az egyeztetések felhígítása és látszategyeztetésekké alakítása (pl. a közoktatáshoz nem értő szereplők bevonása a Köznevelési Kerekasztalba).

⁷⁹ "Saját Kerekasztalt Alapítanak a Tiltakozó Tanárok," *Hvg.hu*, February 15, 2016, http://hvg.hu/itthon/20160215_alternativ_koznevelesi_kerekasztal; "A Köznevelési Kerekasztalt Február 9-ére Hívják össze," *Mno.hu*, February 3, 2016, http://mno.hu/oktatas_es_neveles/a-koznevelesi-kerekasztalt-februar-9-re-hivjak-ossze-1326950.

⁸⁰ "Németh Szilárd: Pukli Egy ügynök Bolsevik Diktátummal," *Index.hu*, March 16, 2016, http://index.hu/belfold/2016/03/16/nemeth_szilard_pukli_egy_ugynok_bolsevik_diktatummal/.

VI. DEMOKRATIKUS NEVELÉST CÉLZÓ CIVIL KEZDEMÉNYEZÉSEK

Az iskola politikai szocializációban játszott látványos kudarca, valamint a demokráciára nevelés terén látványosan hiányzó politikai akarat mellett számos civil kezdeményezés indult már a rendszerváltás óta a fiatalok közéleti nevelése érdekében, hogy pótolják az állam szerepét ezen a területen. Több hazai kezdeményezés tett már kísérletet az alternatív, demokratikus értékek közvetítését elősegítő oktatási módszerek, tananyagok integrálására a központi tantervbe, sajnos azonban ezek többsége eredménytelenül vagy csak minimális eredménnyel zárult.

A magyar civil szervezetek körében nagy számban fellelhetők azok a szervezetek, amelyek valamilyen formában oktatással foglalkoznak. Az esetek többségében ezek a szervezetek a **központi oktatási rendszerben meglévő olyan hiányosságokra vagy kezeletlen problémákra kívánnak választ adni, amelyeket az állam vagy politikai akarat híján, vagy költségvetési okokra hivatkozva nem lát el.** Az illetékes szervezetek közül sok arra koncentrál, hogy valamilyen demokratikus értéket adjon át az általuk elért diákoknak. Ez a jellemző arra utal, hogy a hazai, oktatási kérdésekkel foglalkozó civil szervezetek legtöbbször e területen érzékeli a legnagyobb hiányosságot.

A kérdésben fontos szerepet betöltő *Demokratikus Ifjúságért Alapítvány*⁸¹ (DIA) évek óta számos középiskolában jelen van képzéseivel, azonban mindenhol csupán külső résztvevőként. Egyik fő tevékenysége a középiskolákban a vitakultúra népszerűsítése mind a diákok, mind a pedagógusok körében.

A DIA tapasztalatai alapján a tanárok személye nagyon fontos szerepet tölt be az demokráciára nevelés terén. Egy-egy provokatívabb téma kapcsán sok pedagógus visszariad, és inkább nem veszi elő az LMBT vagy a roma kisebbséggel kapcsolatos témákat. Ennek legnagyobb hátulütője az, hogy így a diákok egyedül maradnak esetleges kérdéseikkel.

Galambos Rita, a DIA igazgatója szerint fontos kellő óvatossággal megfogalmazni a célokat, ha demokratikus oktatási módszereket kíván valaki integrálni a formális oktatásba. A legnagyobb **kockázati elem a jelenlegi pedagógustársadalom szükséges képességeinek hiánya.**⁸²

⁸¹ "Demokratikus Ifjúságért Alapítvány," accessed April 11, 2016, <http://i-dia.org/>.

⁸² "Illiberalizmus vs. Demokrácia Az Oktatásban - Konferencia a Political Capital Intézet és Friedrich Ebert Stiftung Szervezésében" (Budapest, Benczúr Hotel, April 13, 2016).

Tapasztalataik alapján a pedagógusok nem rendelkeznek megfelelő szakmai háttérrel ahhoz, hogy kellő hozzáértéssel adják át az alapvető demokratikus értékeket, amelyek fontos szerepet játszanak az aktív állampolgárság kialakulásában.

A DIA első beavatkozási pontja, ha elkezd egy középiskolában tevékenykedni, maguk a pedagógusok. Általában az előbb említett okok miatt tanári képzéseket hirdetnek, hogy segítsenek a tanároknak elsajátítani azokat a módszereket, amelyek segítségével később ők maguk is képesek lesznek provokatív témákat taglaló vitákat moderálni. Egyúttal talán ez az a terület, ahol a civil szervezetek szerepe és tere a legerősebb lehet.

Hiszen ez az a tudás és kompetencia, amelyet a pedagógusok nem kapnak meg a képzésük során. Ezért **fontos, hogy a tenni és fejlődni kész pedagógusoknak legyen hova fordulniuk, és legyen miből felkészülniük.**

E veszélyekből és nehézségekből adódóan nagy felelősséggel jár a beavatkozás az alternatív módszerek és demokratikus értékeket közvetítő tantárgyi elemekbe. Sokszor megtörténik a pedagógusokkal, hogy nyitottságuk kiábrándultságba fordul át. Emiatt szükséges, hogy azok a civil szervezetek, amelyek segítségnyújtásra adják fejüket, jól átgondolt programot valósítsanak meg. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy egy-egy továbbképzés nem eredményez hosszú távú és fenntartható eredményeket. A pedagógusok csak úgy képesek megfelelően megvalósítani a kívánt célkitűzéseket, ha nem egyedül kell átültetniük az új módszereket, és hosszútávon is áll mögöttük egy támogató közösség, például a kezdeményező civil szervezet. **Egy olyan szférában azonban, ahol a szervezetek működése többnyire projektalapú, költségvetésük nem állandó, hanem az adott évben kapott támogatások tükrében alakul, nehéz azt megvalósítani, hogy valóban hosszú távú és fenntartható támogatást nyújtsanak a tanárok számára.**

Hasonló problémákkal kellett szembesülnie a B. Nagy Éva által alapított Alapítvány az Emberi Jogok és a Béke Oktatásáért. Az EJBO⁸³ 1996-ban kezdte meg tevékenységét Budapesten, de 2009-ben megszűnt leginkább fenntarthatósági problémák miatt. Az EJBO fő célja mindvégig a pedagógus közösség számára használható eszközök átadása volt tananyag és továbbképzések formájában. **A legnagyobb kihívásnak a több mint tíz év tapasztalata alapján a pedagógusok attitűdváltásának elérése bizonyult.**

Az EJBO tevékenységei leginkább konferenciák, tanári tréningek, határmenti együttműködést ösztönző programok köré csoportosultak. A többnyire rendszeresen ismétlődő projektek és programok eredményeképpen kialakult egy pedagógusi kör, akire az EJBO támaszkodni tudott, a pedagógusok pedig az EJBO-ra. Folytonos kapcsolat állt fenn a pedagógusok és a szervezet között. B. Nagy Éva szerint ez az egyik kulcseleme a demokratikus nevelés téren folytatott tevékenységeknek.

Kudarcként könyvelhető el az EJBO történetében, hogy **működése során nem sikerült hatást gyakorolnia az oktatáspolitikára. Annak ellenére, hogy az EJBO több kötetes tanári segédanyagot, illetve tananyagot dolgozott ki, anyagaik soha nem jutottak el a pedagógusokhoz a központi oktatási rendszeren keresztül.** Sajnos nem csak az EJBO, de az Európa Tanács emberi jogi oktatást segítő tananyagának magyarra fordított változatát sem minősítették mindeddig hivatalos oktatási segédanyaggá, jelenleg a lelkes pedagógusok és alternatív iskolák pedagógusai használják azokat.

A fenti kezdeményezésekhez hasonló a Fóti Péter által alapított Demokratikus Nevelésért és Tanulásért Közhasznú Egyesület⁸⁴, amely egy nagyobb ernyőszervezet, az Európai Demokratikus Oktatási Közösség (EUDEC) tagja. A vezető eszmeiség a demokrácia, pontosabban annak oktatási intézményi keretekbe ültetése. Az egyesület 2010-ben jött létre 70 fős tagsággal. Tervük és hosszú távú céljuk, hogy fenntartható és rendszeres pedagógusképzéseket indítsanak és ezzel minél szélesebb körben elérhetővé tegyék a demokratikus oktatás módszereit.

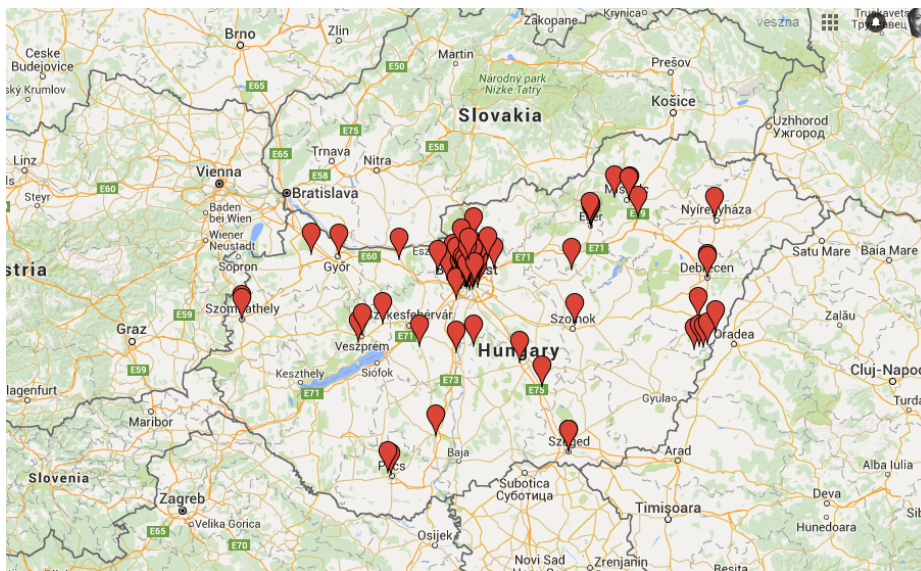
⁸³ Személyes Interjú B. Nagy Évával az emberi jogi oktatás terén szerzett tapasztalatairól (EJBO), interview by Wessenauer Veszna, 2015.

⁸⁴ "Demokratikus Nevelésért és Tanulásért Közhasznú Egyesület," accessed April 11, 2016, <http://www.demokratikusneveles.hu/>.

Legfőbb akadályuk mostanáig, hogy nem rendelkeznek stabil tőkével, és így legtöbb projektjük eddig önköltségű volt. Ez azért is probléma, mert így azok a pedagógusok, akik elszánják magukat, és nyitottak az ilyen jellegű módszerekre, könnyen megrekednek, és egyedül maradnak.

A civil kezdeményezések tehát sok szempontból limitáltak, ami leginkább az általuk elért diákok számában nyilvánul meg. Vannak azonban alternatív megoldások azon diákok számára, akik az oktatási rendszer nyújtotta lehetőségekkel nem elégszenek meg. Jelenleg körülbelül 100 alternatív vagy alternatív jellegű oktatási intézmény működik Magyarországon.⁸⁵

Ezeket az intézményeket valamilyen alapítvány, civil szervezet tartja fent, illetve a tandíjból befolyó összeg. **A vonatkozó törvényi szabályozás értelmében minden olyan oktatási intézmény, amely nem a központi tanmenetet követi, egyúttal elveszti jogosultságát az állami támogatások nagy részére, és így önfenntartóvá válik.** Annak ellenére, hogy a magyar alternatív oktatási intézmények szinte kivétel nélkül tandíjkötelesek, egyre több létezik belőlük. Az alternatív iskolák közül az Alternatív Közgazdasági Gimnázium (AKG) az elsők között jött létre, és ma is a leghíresebbek közé tartozik.

Forrás: Alternatív és alternatív-jellegű iskolák térképe, Létrehozta és kezeli az Alapítványi és Magániskolák Egyesületének (www.ame.hu) alternatív tagozata⁸⁶

⁸⁵ "AME | Alapítványi és Magániskolák Egyesülete," accessed April 11, 2016, <http://ame.hu/az-egyesulet-taglistaja/>.

⁸⁶ "Alternatív és Alternatív-Jellegű Iskolák," accessed April 11, 2016, https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=zRaJh5gEWaeU.k-XSYhLuvO0w&hl=en_US.

Az AKG szellemisége alapján a diák a kezdetektől köteles saját döntéseit felelősen meghozni, és erre szemléletre épülnek fel az ott eltöltött évek is. A döntések során a diák kikérheti mind szülei és tanárai véleményét, de az utolsó szó az övé. Ezzel arra próbálják nevelni a diákokat, hogyan hozzanak szabad és felelős döntéseket, amelyek eleinte csak saját jövőjükre vannak kihatással, később azonban már az egész társadalomra.

Az alternatív iskolák megléte alapvetően pozitívként könyvelhető el, de csupán egy szűk réteg számára elérhető megoldás, nem pedig a társadalom egészét segítő alternatíva. Így az alternatív iskolák hatása is limitált, csakúgy, mint a civil kezdeményezéseké az oktatás terén.

A civil kezdeményezések tehát nem tekinthetők hosszú távú, fenntartható, tömegeket elérő megoldásoknak az oktatás esetében. Az alulról jövő kezdeményezések, alternatív iskolák a szerencsésebb diákok számára nyújtanak segítséget, a többségi társadalom szintjén azonban nem eredményeznek tartós változást, csupán felhívják a figyelmet a problémára. A bemutatott példák jól mutatják, hogy az állami struktúrán kívül eső projektek csupán egy-egy iskolát képesek elérni, és az állammal való együttműködés alig valósul meg. Ezek a programok és képzések iskolaidőn kívül történnek, és többségükben csak egy-egy tanév erejéig képesek fennmaradni. A civil kezdeményezések által hiányosnak vélt területeket azonban nem elegendő eseti alapon kezelni. **Ezen kérdések megoldására olyan központi oktatási stratégiára lenne szükség, amelyben az oktatás kulcsfontosságú szereppel bír a demokrácia erősítésében, és képes hosszú távú eredményeket is elérni, társadalmi változást eredményezni.**

A SZERZŐKRŐL

Hunyadi Bulcsú 2007 óta a Political Capital politikai elemzője, az intézet szélsőjobboddallal, radikalizmussal és populizmussal foglalkozó kutatási programjának koordinátora, és évek óta foglalkozik az állampolgári nevelés témájával. Egyetemi tanulmányai során történelmet, szociológiát és nemzetközi kapcsolatokat hallgatott.

Wessenauer Veszna 2015-ben csatlakozott a Political Capital csapatához politikai elemzőként. Korábban magyar civilszervezetekkel és nemzetközi civil társadalmi szervezetekkel dolgozott együtt. Különböző projektekben vett részt, amelyek során az emberi jogi védelem, az állampolgári nevelés kutatása, valamint az online politikai szélsőségeség területén mélyítette el szaktudását. A CEU-n Emberi Jogok MA szakon, a Szegedi Tudományegyetemen Nemzetközi Kapcsolatok BA és MA szakon végzett.

Impresszum

© 2016

Friedrich-Ebert-Stiftung

H-1056 Budapest, Fővám tér 2-3

Tel.: +36-1-461-60-11

Fax: +36-1-461-60-18

E-Mail: fesbp@fesbp.hu

Honlap: www.fesbp.hu

A jelen tanulmányban kifejtett nézetek a szerző nézetei, és nem feltétlenül tükrözik a Friedrich-Ebert-Stiftung nézeteit. A Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) által megjelentett és a honlapján található bármely anyagot tilos kereskedelmi forgalomba helyezni, megjelentetni a FES előzetes írásbeli engedélye nélkül.